

Provincie
West-Vlaanderen
Door mensen gedreven

Met steun van de
Vlaamse overheid

AFGIFTEKANTOOR
8400 - OOSTENDE 1
P.408954

MAANDBLAD

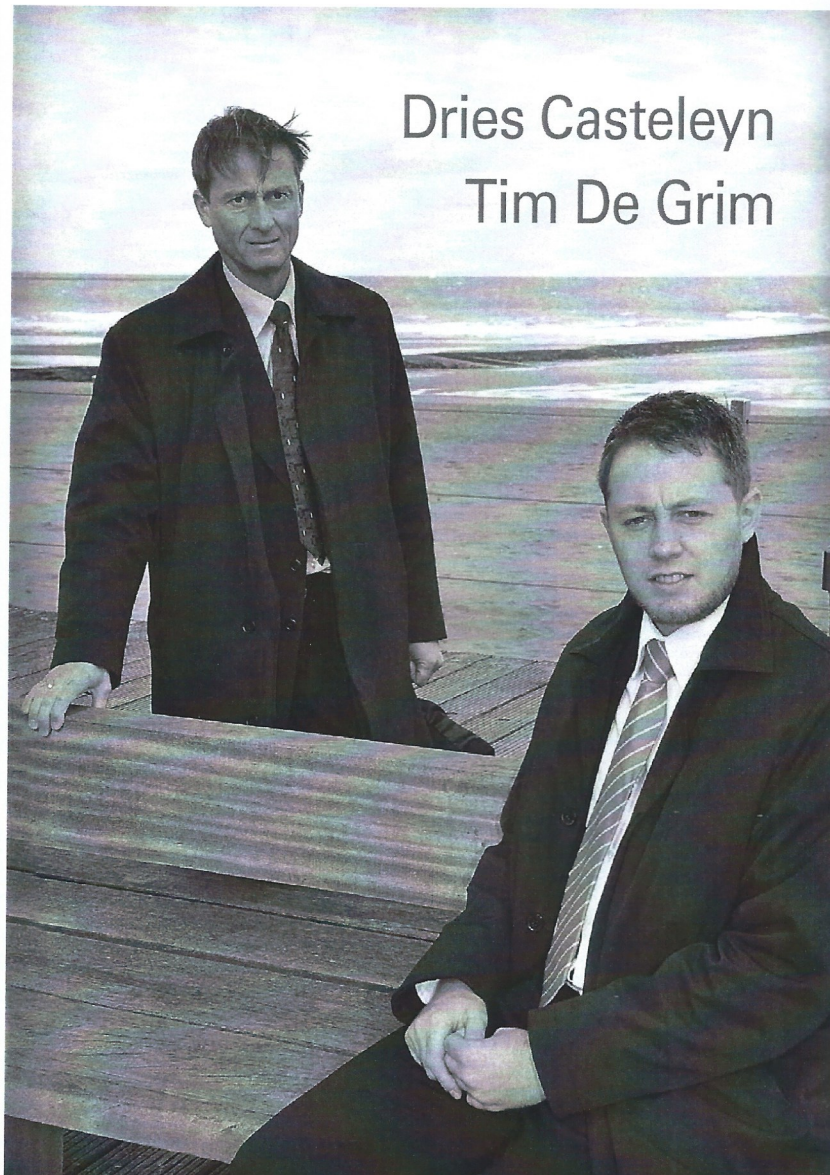
NOVEMBER 2014

VERSCHIJNT NIET IN JULI EN AUGUSTUS

DE PLATE

V.U. Jean Pierre Falise, Hendrik Serruyslaan 78/19 - 8400 Oostende

Dries Casteleyn
Tim De Grim

WINKEL

Torhoutsesteenweg 160 - 8400 OOSTENDE

FUNERARIUM

Torhoutsesteenweg 173 - 8400 OOSTENDE

T 059 44 80 84

www.uitvaart-oostende.be

DE PLATE

TIJDSCHRIFT VAN DE KONINKLIJKE HEEM- EN GESCHIEDKUNDIGE KRING
"DE PLATE" (V.Z.W.) - OOSTENDE.

Prijs Cultuurraad Oostende 1996.

Vormings- en ontwikkelingsorganisatie en Permanente Vorming.

Aangesloten bij de CULTUURRAAD OOSTENDE en HEEMKUNDE WEST-VLAANDEREN.

Statuten gepubliceerd in de Bijlage tot het Belgisch Staatsblad d.d. 1-2 mei 1959, nr. 1931 en de Bijlage tot het Belgisch Staatsblad van 16 juni 2004.

Alle medewerkers zijn verantwoordelijk voor de door hen getekende bijdragen en weerspiegelen niet noodzakelijk de opinie van de Kring.

Tekstovernamen toegelaten na akkoord van auteur en mits vermelding van oorsprong.

Ingezonden stukken mogen nog NIET gepubliceerd zijn.

De auteurs worden er attent op gemaakt dat bij elke bijdrage een bronvermelding hoort.

JAARGANG 43

NUMMER 11

MAAND november 2014

Prijs per los nummer: € 2

**Jaarabonnement: € 15 (te storten
op rekening BE81 3800 0966 6224)**

IN DIT NUMMER:

Blz. 249: **M. INVERNIZZI:** Van fort tot voetbal: Het Albertusfort en het Prins Albertpark als getuigen van de geschiedenis van Mariakerke (deel 1)

Blz. 265: **R. JANSOONE:** Voedselvoorziening vanuit de zeevisserij tijdens W.O.1 (deel 1).

Door een misverstand tussen de hoofdredacteur en de drukker werd op het voorblad van het oktobernummer de verkeerde illustratie afgedrukt. Bij de foto van het oktobernummer hoort geen commentaar. Op de huidige voorpagina staat het 8^e fragment van het panorama van de Slag aan de IJzer door Alfred BASTIEN.

8^e fragment:

Rechts van de ruïnen en brandende kathedraal van Ieper, hervinden wij De Panne, de zee, de duinen en het konvooi krijgsgevangenen met Spahis, waarmee we onze kring begonnen.

KONINKLIJKE OOSTENDSE HEEM- EN GESCHIEDKUNDIGE KRING DE PLATE

Correspondentieadres : Heemkring De Plate, Langestraat 69, 8400 Oostende.

Hoofdredacteur en verantwoordelijke uitgever: Jean Pierre FALISE, Hendrik Serruyslaan 78/19, 8400 Oostende.

Rekeningen : IBAN: BE81 3800 0966 6224

BIC: BBRUBEBB

Website: www.deplate.be

E-mail: plate.oostende@telenet.be

Het Bestuur

Voorzitter:

Jean Pierre FALISE, Hendrik Serruyslaan 78/19, 8400 Oostende, tel. 059708815.

E-mail: falise.jp@scarlet.be

Ondervoorzitter:

Ferdinand GEVAERT, Duinenstraat 40, 8450 Bredene.

Secretaris:

Nadia STUBBE, Blauwvoetstraat 7, 8400 Oostende, tel. 059800289.

E-mail: de.plate@telenet.be

Penningmeester:

Fernand MUS, Salvialaan 5, 8400 Oostende, tel. 059501895.

E-mail: ferre.mus@skynet.be

Leden:

August GOETHAELS, Stockholmstraat 21/10, 8400 Oostende.

Jean HUYS, Groenendijkstraat 185, 8450 Bredene

Valère PRINZIE, Euphrosina Beernaertstraat 48, 8400 Oostende.

Emile SMISSAERT, Hendrik Serruyslaan 4/9, 8400 Oostende.

Johan VAN ROOSE, Kabeljauwstraat 5, 8460 Oudenburg.

Gilbert VERMEERSCH, Blauw Kasteelstraat 98/2, 8400 Oostende.

Koen VERWAERDE, A. Chocqueelstraat 1, 8400 Oostende.

Dirk ANGILLIS, (waarnemend) Elisabethlaan 439, 8400 Oostende. .

Schreven in dit nummer:

Maxim INVERNIZZI: Loodsenstraat 13/102, 8400 Oostende.

Roger JANSOONE: Eikenlaan 12, 8481 Ichtegem.

NOVEMBERACTIVITEIT

donderdag 27 november om 20.00 u

in de conferentiezaal van het Centrum Familiekunde Vlaanderen, Regio Oostende dr. L. Colensstraat 6, 8400 Oostende.

onderwerp: **HET VERHAAL VAN DE DORST IN DE GROOTE OORLOG**

spreker: **Frank BECUWE**

Bier aan het IJzerfront neemt u mee naar de Westhoek tijdens de Eerste Wereldoorlog.

In dit stukje onbezet België krioelde het toen van Vlaamse, Waalse, Franse, Engelse, Schotse, Ierse, en Australische soldaten.

Wie wat ondernemingszin had, sloeg munt uit hun aanwezigheid door te wassen voor de soldaten, een winkel of café te openen of een handeltje in Franse en Engelse bieren op te zetten. Hun honger moest immers gestild en hun dorst gelest worden.

Frank BECUWE is sinds vele jaren via Monumenten in Ontwikkeling en via het mout- en brouwhuis de Snoek en Onroerend Erfgoed actief in de erfgoedsector.

Bij de ontwikkeling van erfgoedprojecten peilt hij, als historicus, in het bijzonder naar de immateriële verhalen die achter monumenten en landschappen schuilgaat.

Naast talrijke bijdragen in vaktijdschriften schreef hij diverse boeken waaronder “Bier aan het IJzerfont”.

Een boeiend onderwerp dat zeker past in deze tijd van herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog.

En zoals altijd bij De Plate is iedereen welkom op deze voordracht en is de ingang gratis zowel voor leden als niet leden.

Na de voordracht kan men ook nog zijn dorst lessen in het café.

MIDDAGMAAL EN KLEINKUNSTNAMIDDAG

zaterdag 6 december om 12.30 u

**in de Venetiaanse Gaanderijen, Koning Boudewijn promenade, Oostende
ingang bij het beeld van Koning Boudewijn.
Met zicht op zee**

ONTHAALRECEPTIE vanaf 12.00 u
met sprankelend Glaasje Cava aangeboden door de Kring.

DINER

De keukenchef van restaurant ‘ Savarin ’ stelt het volgend degustatiemenu voor:

Tongschar - grijze garnaal - mossel - cantharellen

***

Wilde eend - pompoen - rode biet - witloof - aardappelsoezen

***

Tarte Tatin – vanille-ijs - Calvados - karamel

***

Mokka - chocolade - moelleux - kaneelijsje

Aangepaste wijnen en waters zijn inbegrepen, andere dranken niet.

Martin Vanderstraeten verzorgt zoals ieder jaar de muzikale omlijsting.

Na het diner blijft de bar open.

De deelname aan de kosten bedraagt **50 euro** per persoon.

Reservatie gebeurt door storting op rekening van De Plate Oostende **BE81 3800 0966 6224** met vermelding “maaltijd 6 dec. Met x aantal personen”.

OPGELET : er dient gestort te worden voor 30 november.

WE HOPEN DAT U ER TERUG ZULT BIJ ZIJN

VAN FORT TOT VOETBAL:

Het Albertusfort en het Prins Albertpark als getuigen van de geschiedenis van Mariakerke (deel 1)

door Maxim INVERNIZZI

Inleiding.

Deze uiteenzetting handelt over twee belangrijke monumenten, gelegen in de wijk Mariakerke, doorheen de geschiedenis van Oostende. Het eerste deel behandelt het fort Sint-Albertus en het beleg van Oostende tijdens de Tachtigjarige oorlog. In het tweede deel wordt de geschiedenis van het Prins Albertpark nader besproken en blikken we terug op de periode van Leopold II tot de jaren '70. De opzet van dit werk is om aan te tonen dat Mariakerke een rol speelde in de geschiedenis van haar grote broer Oostende. Als inwoner van de wijk Mariakerke heb ik er specifiek voor gekozen om deze bekende plekken te bespreken omdat zij een duidelijke band hebben met deze wijk.

Oorspronkelijk was het de bedoeling het werk te beperken tot een geschiedenis van de plaats waar nu het voetbalstadion staat omdat men van idee was dat het fort daar ook heeft gestaan. Tijdens mijn onderzoek werd duidelijk dat dit niet het geval was, het stond iets westelijker dan het stadion. Daarom is de geografische afbakening wat aangepast naar Mariakerke. We beginnen dus in de 16de eeuw met het fort en eindigen in 1972 wanneer het (idee van het) Prins Albertpark helemaal verdween. Het Mariakerke van 1500 en 1972 zijn uiteraard heel verschillend, maar het grootste verschil is dat Mariakerke tot 1899 een onafhankelijke gemeente was (1). Het werd toen verdeeld tussen Oostende en Stene, dat later ook werd opgeslorpt door Oostende. Sindsdien is het een deel van Oostende.

Er is geprobeerd een zo'n wijd mogelijk arsenaal aan bronnen te gebruiken. De geschiedenis van de oorlog is vooral gebaseerd op mijn universiteitscursus Vroegmoderne Geschiedenis van professor René Vermeir. Voor het deel over het fort is vooral het uitstekende boek van Werner Thomas gebruikt. Voor het tweede gedeelte hebben we naast literaire bronnen ook gebruik gemaakt van archiefmateriaal. Wat archiefmateriaal betreft gaat dat dan vooral over gemeenterapporten en gemeenteraadsverslagen. Tijdens het werk is ook zoveel mogelijk geprobeerd om kaarten en foto's te gebruiken. Na elk deel is er een klein besluit en op het einde wordt er nog een algemeen besluit gevormd.

Als laatste wil ik iedereen van de Erfhoeders en Vormingplus bedanken voor de leuke en vooral leerrijke lessen. Het was een ervaring om nooit te vergeten. Het valt niet te beschrijven hoeveel ik, tot mijn eigen schaamte, niet wist en nu heb bijgeleerd over mijn eigen stad. De interesse voor de geschiedenis van mijn eigen woonplaats is zeker gegroeid.

1. Fort.

1.1. de Tachtigjarige oorlog (1568-1648) (2).

1.1.1. Oorzaken van de oorlog.

Er is niet één oorzaak van de Tachtigjarige opstand, ook wel de Nederlandse Opstand genoemd. Er zijn drie grote redenen: religieuze ontevredenheid, economische malaise en politiek ongenoegen. De voorgenoemde ergernissen samen hebben elkaar enorm beïnvloed en versterkt.

De Nederlanden (grotendeels het huidige Nederland, Frans-Vlaanderen, België en Luxemburg) werden al sinds het begin van de 16de eeuw geregeerd door de Habsburgse dynastie. De bekendste vorst uit deze familie was Karel V. Door dynastieke toevalligheden was hij onder andere koning van Spanje, keizer van het Duitse Rijk, koning van Napels en Heer der Nederlanden. Sinds 1556 regeerde zijn zoon Filips II over Spanje, Napels en de Nederlanden. Karels broer Ferdinand werd Duits keizer.

Filips was een devote katholiek en absoluut gekant tegen de nieuwe protestantse stromingen. Zeker in de Nederlanden, waar altijd al een vrij tolerant klimaat heerste (3), kregen deze nieuwe stromingen, waaronder het Calvinisme, veel aanhang. Filips wou dit onmiddellijk stoppen en verbood deze stromingen. Dit leidde tot conflicten en executies van “ketteren”, wat dan weer leidde tot groot ongenoegen bij de bevolking. Het hele land raakte gedestabiliseerd.

De vele oorlogen (4) van Karel V tegen de Fransen hadden zijn rijk geruïneerd. In 1557 was Spanje bankroet. Ook de andere delen van het rijk, en zeker de Nederlanden, waren financieel compleet uitgeput. Filips II stond op slechte voet met de Engelsen en dat had verschrikkelijke gevolgen voor de Nederlanden. In 1563 besloten de Engelsen om de stapellaken in Antwerpen op te heffen. Deze stapellaken was een grote bron van inkomsten voor de stad. Antwerpen was de internationale verdeler van Engels laken en textiel. Het opschorten hiervan zorgde voor grote werkeloosheid en verlies van inkomsten, niet alleen in Antwerpen, maar in de hele regio. Daarbovenop was de winter van 1564-1565 abnormaal streng wat misoogsten en hongersnood tot gevolg had.

Op politiek niveau zorgde de autoritaire houding van Filips II ook voor problemen. Terwijl zijn vader goede relaties met de Nederlandse edelen, waaronder Willem van Oranje en de graven Egmond en Hoorn, onderhield, wou Filips absolute controle hebben. Beslissingen werden boven het hoofd van de edelen en zonder hun inspraak uitgevoerd. De edelen kaarten dit probleem aan en vroegen ook om het verzachten van de maatregelen tegen zogenaamde ketteren (het Smeekschift).

In 1566 brak in Steenvoorde, Frans-Vlaanderen, een kleinschalige opstand uit tegen de katholieke kerk (5). Deze golf van geweld vernietigde kerken en beelden en staat tegenwoordig bekend als de Beeldenstorm. De daders waren vooral calvinisten. De opstand verspreidde zich over de gehele Nederlanden en pas in 1567 kreeg Margaretha van Parma, die als landvoogdes Filips als heerser verving, weer controle over de situatie. Filips was woedend en voelde zich persoonlijk aangevallen. Hij zond de hertog van Alva met een groot leger om de orde te herstellen. Alva liet niet met zich sullen en maakte korte metten met de protesten. Een speciale rechtbank, de Bloedraad, veroordeelde 8000 mensen tot de dood. Velen konden vluchten, zoals Willem van Oranje, maar 1000 anderen, waaronder de graven Egmond en Hoorn, werden geëxecuteerd. Alvas onverbiddelijke en drastische aanpak leidde tot een grote, algemene opstand.

1.1.2. Het verloop van de oorlog.

Het verloop van de oorlog wordt meestal in drie delen verdeeld. De eerste fase loopt van 1568 tot 1595 en bevat vooral de pogingen van de Spanjaarden om terrein terug te winnen, de tweede fase loopt tot 1621 en bevat de periode van de aartshertogen en het Twaalfjarig Bestand en de derde fase loopt tot 1648 en loopt gelijk met de Dertigjarige oorlog.

In 1568 wonnen Willem van Oranje en zijn mannen de slag van Heiligerlee tegen de Spanjaarden (6). Het jaar 1568 wordt dan ook algemeen beschouwd als het begin van de Tachtigjarige oorlog. De grootste tegenstander was toen de hertog van Alva. Die had tonnen militaire ervaring en stond bekend om zijn drastische tactieken. Alva gaf zich nooit over, als hij een stad belegerde dan moest die stad buigen of werd ze verwoest. Tegenover Alva stonden de Geuzen

(7) onder leiding van Willem van Oranje. Die Geuzen bestonden uit zowel katholieken als protestanten. Één iets verenigde hen: ze waren tegen Filips II en Alva. De opstand was succesvol want in tien jaar tijd konden de Geuzen bijna de gehele Nederlanden onder controle krijgen. Alvas tactiek was een ramp en in 1573 verliet hij het strijdtoneel. In de hele Nederlanden ontstonden toen aparte calvinistische republiekjes. Filips II besloot het roer om te gooien en zond Alexander Farnese, de prins van Parma, als nieuwe opperbevelhebber naar de Nederlanden (8).

In 1579 kwam er een splitsing teweeg in de Nederlanden: de loyale delen verenigden zich in de Unie van Atrecht en de opstandige provincies werd de Unie van Utrecht (9). De man die hier een eind moest aan maken en de Nederlanden weer moest verenigen voor de Spanjaarden was Alexander Farnese die naast een militair genie ook een groot diplomaat was en vooral dat laatste was een groot voordeel. Wanneer Farnese een stad belegerde sloot hij akkoorden met de opstandelingen: de stad gaf zich over en de Geuzen mochten met hebben en houden de stad verlaten. Met deze tactiek werden vele levens en steden gespaard. Het hoogtepunt van deze campagne was de val van Antwerpen in 1585, 50.000 mensen vluchtten naar het noorden. De tactiek was zo succesvol dat hij al het veroverde gebied terug nam, alleen Zeeland, Holland en Groningen konden aan de Spaanse heerschappij ontsnappen (1588) (10). Farnese zag dat het einde van de opstand in zicht was en wou verder naar het noorden en de laatste opstandelingen verpletteren. Maar Filips II maakte een kapitale fout. Hij wou dat Farnese zuidwaarts ging om de Fransen te bevechten, in de Nederlanden mocht hij zich enkel defensief opstellen.

In 1581 werd door de Nederlandse opstandelingen een tekst opgesteld die vrij uniek was in Europa. In deze “Placcaet van Verlatinghe” werd Filips II als Heer der Nederlanden afgezet omdat hij zich niet bekommerde om zijn inwoners. Zijn gezag werd niet langer erkend. Wat later besloten de opstandige provincies om een nieuwe vorst te zoeken. Dat bleek moeilijker dan verwacht en ze besloten dan maar om een statenbond, de Verenigde Provinciën, op te richten. Een vergadering van edelen zou daar de hoogste autoriteit dragen. De stadhouder was opperbevelhebber en feitelijk staatshoofd. Willem van Oranje werd stadhouder en na diens moord werd hij opgevolgd door zijn zoon Maurits (1584). In 1588 moest Filips II nog een nederlaag verwerken: zijn Spaanse Armada werd verwoest bij Engeland. In de tien jaar daarna boekte het nieuwe land enkele grote successen. Doordat Farnese zich moest bekommeren om de Fransen slaagden de opstandelingen erin om heel wat gebied terug te nemen. In 1595 bestond de statenbond uit zeven provinciën en ze kregen in hun strijd erkenning en hulp van de Engelsen.

In 1598 zag de moegetergde Filips in dat hij zijn gezag over de hele Nederlanden nooit zou terugkrijgen en hij ondertekende de Akte van Afstand. Later dat jaar overleed hij op 71 jarige leeftijd (11). Zijn dochter Isabella en haar echtgenoot aartshertog Albrecht werden de nieuwe vorsten van de Spaanse Nederlanden. Echter, indien zij geen kinderen zouden hebben zouden de Nederlanden terugkeren naar de Spaanse Kroon. De aartshertogen werkten ijverig in hun gebieden: ze verbeterden het onderwijs, richtten vele kloosters op en gaven massale steun aan de Kerk. De strijd tegen de Verenigde Provinciën bleef onverminderd doorgaan, met als laatste grote wapenfeit het beleg van Oostende (12). Meer dan 180.000 protestanten ontvluchtten de Nederlanden naar de Verenigde Provinciën. In 1609 sloten de aartshertogen vrede met het noorden. Deze vrede zou duren tot 1621 (het Twaalfjarig Bestand). De rust keerde terug in de hele Nederlanden en voor het eerst in lange tijd was er economische groei (13). Nog in 1621 stierf Albrecht en aangezien het paar kinderloos was, werd Filips IV de nieuwe Heer der Nederlanden. Isabella bleef in de Nederlanden als landvoogdes (14).

Vanaf 1615 begonnen beide kampen zich te herbewapenen en het vredesbestand werd dan ook niet verlengd. De strijd verplaatste zich ook naar de kolonies in Amerika en Azië en werd een onderdeel van de Dertigjarige oorlog (1618-1648) (15). In die periode wou Spanje niet langer de opstandige gebieden veroveren maar eerder een voor hen gunstig vredesverdrag afsluiten. Ook de

strijd tegen het protestantisme bleef een grote drijfveer. In 1625 veroverde generaal Spinola, een Genuees, in naam van Spanje de stad Breda. Onder zijn leiding kreeg Spanje weer wat greep op de situatie. Maar het tij keerde weer. Doordat Frankrijk in de Dertigjarige oorlog vocht tegen de Spanjaarden besloot het de Verenigde Provinciën te gaan steunen. Hierdoor konden de opstandelingen terug vele gebieden op de Spanjaarden veroveren. De Spaanse Nederlanden werden nu bedreigd door de Fransen in het zuiden, de Verenigde Provinciën in het noorden en de Zweeds-Franse alliantie in het Duitse Rijk in het oosten. Een opstand in Catalonië en in Portugal verzwakte Spanje nog verder en de situatie werd hopeloos voor hen.

1.1.3. De Vrede van Münster.

De Vredes van Münster en Osnabrück beëindigden in 1648 de Tachtigjarige en Dertigjarige oorlogen, samen worden zij de Vrede van Westfalen genoemd. Voor korte tijd was er weer vrede in het verwoeste Europa. Spanje had geen andere keus dan vrede sluiten met de Verenigde Provinciën. Het verdrag was dan ook heel voordelig voor die laatste. Koning Filips IV moest de nieuwe staat erkennen en alle gebieden die zij hadden veroverd moesten worden overgedragen. Daarnaast moest Spanje ook al hun kolonies erkennen, de Schelde zou worden gesloten en alle Vlaamse kuststeden zouden worden onderhevig aan tol. De Spaanse koning kreeg geen enkele toegeving, zo werd het katholieke geloof niet erkend in de Provinciën. Hoewel de Provinciën nu met argwaan keken naar het expansieve en machtige Frankrijk begon voor hen een bloeiende periode die bekend staat als de Gouden Eeuw.

1.2. Het beleg van Oostende (1601-1604).

Van 1601 tot 1604 waren alle ogen van Europa op Oostende gericht en vormde de stad het strijdtoneel van zowat alle Europese mogendheden (16). Het werd het toonbeeld van een meedogenloze, bloedige en vooral hopeloze strijd, de kleine stad tegen de Spaanse moloch. De Spanjaarden wilden het onbedwingbare bedwingen en de Nederlanders het onverdedigbare verdedigen. Het beleg kreeg bijnamen als “een lang carnaval van de dood” (17), “het Verdun van de Tachtigjarige oorlog” (18) of “het nieuwe Troje” (19). Door het beleg heeft Oostende ook de bijnaam "geuzenstad" gekregen (20). Het beleg kreeg ook naam doordat beide zijden nieuwe tactieken, uitvindingen en manieren bedachten om het beleg te winnen. Zo staat in een Duits boek dat gebaseerd is op Nederlandse ooggetuigenverslagen, *Belägerung der Statt Ostende*, dit over die uitvindingen geschreven (21):

“... all kinds of floating works and buildings for stopping up and blocking the same Geule. Likewise various explosives and new inventions to light them were prepared and executed. Moreover also many unheard-of military tricks and stratagems practised and instigated by both sides, set out in their proper order and followed through from the start of this siege, that is to say from 5 July 1601, until this present autumn fair in the year 1604, ...” (22).

Het werd een prestigeslag. Doordat het beleg zo'n zware tol had geëist, zowel financieel als psychologisch, zegt men wel eens dat het beleg van Oostende een belangrijk aandeel speelde in het sluiten van het Twaalfjarig Bestand (23).

1.2.1. De aanloop.

Zoals eerder vermeld, had Alexander Farnese sinds zijn aankomst als nieuwe bevelhebber het grootste deel van het zuiden van de Nederlanden heroverd. Na de val van Antwerpen was er nog één grote en militair belangrijke stad die zich weigerde over te geven aan de Spaanse legers: Oostende. Vooral de Oostendse haven was voor beide kampen een *must have*. De Geuzen

gebruikten de haven om aanvallen over heel Vlaanderen uit te voeren. Voor de oorlog compleet ontspoorde had Filips II besloten om verschillende garnizoenen in de stad te plaatsen, dit tot grote ontevredenheid van de Oostendenaars. De Oostendse vissers hadden veel problemen met Engelse zeerovers die hen aanvielen, aangezien hun stad behoorde tot het Spaanse kamp. Veel Oostendenaars verlieten de stad tijdens die periode. Oostende koos langzamerhand voor het kamp van de opstandelingen en keerde zich af van de Spaanse heerschappij. Dit was goed nieuws voor Willem van Oranje en zijn troepen. Oostende was nu het meest zuidelijke steunpunt voor de Verenigde Provinciën (24). Oostende werd een waar roversnest. Nederlandse en Engelse rovers voerden strooptochten uit in het nabije land, tot in Rijsel. Toen in 1598 de aartshertogen Albrecht en Isabella aankwamen in hun nieuwe domein was Oostende onmiddellijk één van hun belangrijkste aandachtspunten. De stad moest en zou in hun handen komen. De stad werd omsingeld en verdedigingswerken werden opgetrokken. Oostende kreeg hulp van de Engelsen en de Nederlanders via de zee.

1.2.2. Het beleg.

Op 5-6 juli 1601 begonnen de Spaanse kanonnen voor het eerst de stad te bestoken. De Spaanse en Italiaanse troepen hadden de stad helemaal omsingeld. Beide kampen hadden een duidelijke doelstelling: Oostende zou op het einde van het beleg in hun handen zijn. Beide kampen waren ook absoluut niet van plan zich gewonnen te geven. Albrecht kwam een paar dagen later aan om het beleg persoonlijk te leiden. Hij zou toen gezegd hebben dat Oostende veroverd zou worden, ook al zou het 18 jaar duren (25). In Oostende was de opperbevelhebber de Engelsman Francis Vere. Zijn leger bestond uit een allegaartje van nationaliteiten, allemaal mensen die op één of andere manier sympathie hadden met de zaak van de opstandelingen, zo waren er naast Vlamingen en Nederlanders ook Engelsen, Schotten, Duitsers en Fransen (26). Dit onderstreept nog maar eens het internationaal karakter van deze oorlog. Het ging niet alleen om de strijd tussen de Nederlanden en Spanje, maar eveneens de strijd tussen de Habsburgers en Engeland en Frankrijk en ook om de universele strijd van Protestantisme tegen het Katholicisme (27).

Albrechts idee van een snelle overwinning werd al gauw de grond ingeboord. Integendeel, Oostende werd via de zee bevoorrad (brandstof, medicijnen, wapens, voedsel) door Engelse en Nederlandse schepen en leek niet te buigen. Tot 1604 slaagden ongeveer 3000 schepen erin om de haven binnen te varen. De belegerden zorgden er ook voor dat de dijken werden doorbroken zodat bij hoogtij de zee rond de stad kwam. Oostende werd een eiland en de belegeraars zaten in een moeras. Albrecht verloor de hoop Oostende in te nemen voor het einde van het jaar 1601 (28). Geen van beide kampen leek te gaan opgeven, maar voor Oostende zag het er hoe langer hoe minder goed uit.

In januari 1602 voerde de aartshertog een grootschalige aanval uit. Deze aanval was een ramp. Hierna luidde de strijd en kregen beide kampen wat rust. De Oostendenaars kregen gedurende het beleg te kampen met ziektes, plaatsgebrek om doden te begraven en hongersnood. Toch gaf de stad niet op en werden de verdedigingswerken continu hersteld en herbouwd. Ondertussen had Albrecht geldproblemen en werden zijn soldaten steeds meer onrustig vanwege de langdurige strijd. In april 1603 brak de strijd weer los maar opnieuw veranderde er weinig aan de situatie. Het is toen dat Filips III, koning van Spanje, en Albrecht de hulp inriepen van de schatrijke Ambrogio Spinola en zijn leger (29). Albrecht gaf hem het opperbevel in september 1603, op bevel van Filips (30). Albrecht was moegestreden en zou tijdens het beleg niet meer in het zicht van de stad komen (31).

Spinola gooide alles in de strijd tegen Oostende. Door de soldaten hun soldij te verhogen waren ook zij nu veel gemotiveerder om te gaan vechten. Spinola besloot de stad geleidelijk te veroveren, hoe lang dat ook mocht duren. Stap voor stap slaagde Spinola in zijn opzet. Oostende leed zware verliezen. Een zware storm in maart 1604 bracht de belegerden veel schade toe. Ook de

verwachte troepen van stadhouder Maurits bleven op zich wachten. Doordat Maurits de havenstad Sluis had veroverd was het behoud van Oostende minder belangrijk geworden voor de Nederlanders. De situatie van Oostende werd hopeloos en vanuit de Verenigde Provinciën kwam het bericht dat de stad zich mocht overgeven (32). In september 1604 gaven de opstandelingen zich, na een belegering van 3 jaar, 2 maanden en 17 dagen (33), over en waren zij bereid om te onderhandelen. Spinola liet alle belegerden die wilden vertrekken gaan. Veel Nederlanders, Engelsen en Oostendenaars gingen naar Zeeland. Gevangenen werden ook geruild. Op 3 oktober 1604 konden Albrecht en Isabella hun oorlogsbuit aanschouwen: een compleet verwoeste stad en bijna 100.000 doden. Het was een Pyrrusoverwinning, maar ze hadden wat ze wilden, Oostende was nu deel van de Spaanse Nederlanden (34).

1.3. Het Sint-Albertusfort.

1.3.1. Het beleg van Oostende: de forten.

Albrecht wist dat een belegering veel organisatie inhield. Één van de belangrijkste zaken was bevoorrading; munitie, voedsel en extra manschappen moesten snel kunnen worden geleverd op de juiste plaatsen. Er werden allereerst wegen aangelegd naar Nieuwpoort en Brugge. Een tweede maatregel die Albrecht wou uitvoeren, het bouwen van forten rond Oostende, kwam als geroepen voor de andere Vlaamse steden. Er wordt namelijk gesteld dat deze forten werden gebouwd op eerdere aanvragen van andere steden in Vlaanderen om de roversbendes uit Oostende weg te houden (35). In 1598 hadden zij de Spaanse overheid gesmeekt om iets te doen aan de Oostendse roversbendes. Zij vroegen of het was toegestaan dat zij een gordel forten aanlegden rond Oostende. Albrecht was heel gewillig om op deze vraag in te gaan. Twee vliegen werden zo in één klap geslagen: deze gordel van forten zouden Oostende en de roversbendes intomen en hij zou uitvalsbasisen voor het beleg hebben (36).

Albrecht liet de stad in het zuiden en westen omringen met twee kringen van forten, 18 forten in totaal (37). Sommige van de forten werden tevens langs bevaarbare kreken gebouwd om ook zo in verbinding te staan met Brugge en Nieuwpoort (38). Met behulp van platte boten kon men de troepen dan eenvoudig bevoorraden met munitie en voedsel (39). De eerste gordel bestond uit forten bij Oudenburg, Snaaskerke en Plassendale (40). Enkele van de bekendste forten stonden in de eerste gordel: Sint-Clara in het zuiden, Sint-Catharina en Sint-Elisabeth of Sint-Isabella in het westen en in het oosten werd Bredene-dorp omgebouwd tot een fort. Er werden ook nog twee kleinere forten gebouwd: in het zuiden: Sint-Michiël en in het westen Sint-Albertus (41). Spinola heeft deze forten later nog verstevigd en uitgebreid (42).

Het leger van Albrecht was, net als dat van de tegenstanders, een internationaal leger. Het was samengesteld uit soldaten vanuit het hele Habsburgse Rijk en daarbuiten; naast Spanjaarden en Italianen ook Walen, Vlamingen, Duitsers, Fransen en Ieren (43). De soldaten werden zo veel mogelijk opgedeeld in regimenten per nationaliteit, er was bijvoorbeeld het Spaanse regiment (44). Zoals heel gewoon was in de 17de eeuw waren de soldaten in Albrechts leger huurlingen en vooral infanteriesoldaten. Zij sloten met de overheid een contract waarin de overheid

beloofde te zorgen voor vast soldij, (betaalbaar) voedsel, vuur en onderdak (45). Zowel het systeem van voedselbevoorrading als het betalingssysteem liepen heel gebrekkig. Er was een chronisch geldgebrek, corruptie onder de lokale bevoorraderscommissarissen kwam veel voor, transportproblemen en de voedselprijzen schommelden continu (46). In het kamp van Albrecht was dat niet anders. Soldaten kregen hun soldij meestal niet op tijd en de onlusten die toen uitbraken waren zelden snel onder controle (47). De bevoorrading en verzorging van paarden verliep ook heel gebrekkig (48). Ten slotte moest de overheid ook zorgen voor onderdak en de benodigdheden om de soldaten in staat te stellen hun eigen eten te maken (bijvoorbeeld zout, vuur, olie). Tijdens veldtochten en belegeringen in de zomer woonden de soldaten in legerkampen, in de periode oktober-april werden soldaten ondergebracht in de steden. Dit zorgde voor veel strubbelingen met de lokale inwoners en soms werden soldaten ondergebracht in barakken rond de steden (49).

De situatie van de soldaten in de legerkampen rond Oostende was soms rampzalig. De soldaten hadden het niet eenvoudig. Het gebied was vochtig en moerassig, wat zorgde voor meer kans op ziekten (50). De hygiëne in de kampen was beneden alle peil, verschillende malen werden de kampen afgebroken en weer opnieuw gebouwd omdat men dacht zo de ziektes te kunnen verdrijven. In november 1603 stierven elke dag zestig tot tachtig soldaten door slechte omstandigheden (51). Daarnaast droegen regen en wind bij aan de harde omstandigheden (52).

1.3.2. Het fort Sint-Albertus tijdens het beleg.

In het totaal werden er dus 18 forten gebouwd, maar wij gaan ons nu focussen op één specifiek fort: het Sint-Albertusfort. Dit fort werd in de periode 1599-1600 (53) gebouwd in de duinen van Mariakerke, ter hoogte van de kust aan de Noordzee (54). Op de kaart van Baptista van Oetecom uit 1602 ziet men duidelijk het fort, helemaal links op de kaart. Het lag aan het strand, dicht aan de zee (55). Maar waar lag dit fort nu precies? Terwijl we van enkele andere forten nog enige fysieke overblijfselen hebben, is dat van andere minder evident, zoals Piet Lombaerde zegt (56):

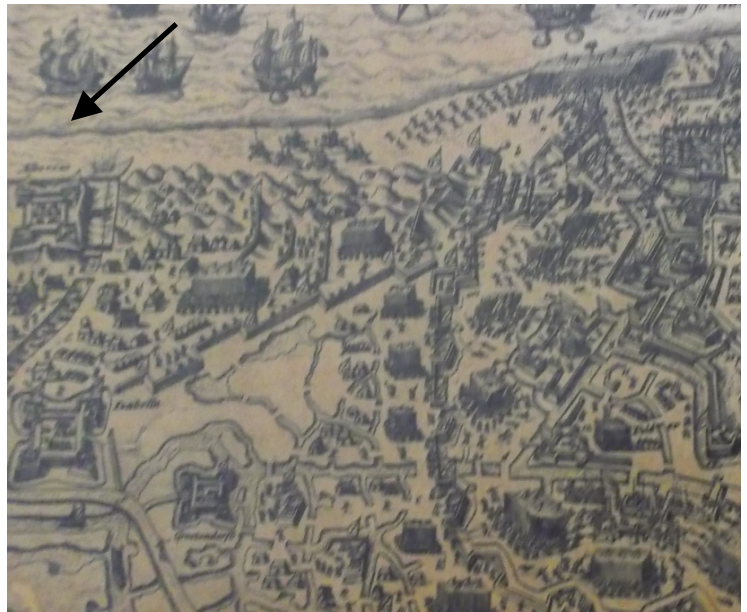
“... een gedeelte van een bastion van de begin-negentiende eeuwse verdedigingswerken, thans ingewerkt in het Maria-Hendrikapark, de forten Sinte-Isabella en Sinte-Clara waarvan het profiel nog gedeeltelijk op het terrein zichtbaar is, en ten slotte het vrije unieke en enig in de Nederlanden nog bewaarde fort Napoleon daterend uit het Eerste Keizerrijk.”

Twee van de vernoemde namen zijn interessant voor ons. De auteur spreekt hier van de forten Sint-Isabella en Sint-Clara, de zusterforten van Sint-Albertus. Van deze forten blijft nog het profiel in het landschap over; echter, het Sint-Albertusfort is echt compleet verdwenen. Kunnen we via een andere manier de positie van het fort te weten komen? Een eerste indicatie is dat de uitstulping van de Zeedijk ter hoogte van de Albertushelling en de Raversijdestraat te wijten is aan het feit dat daar in de buurt het fort stond (57). Een andere aanwijzing is de Albertusmolen die zich in Mariakerke bevond. Deze molen was genoemd naar het fort omdat het ook in de buurt van het Albertusfort stond (58). Deze molen stond

volgens Germain Billiet in zijn artikel “Omtrent de Albertuswindmolen te Mariakerke” aan het noordelijk uiteinde van de Leopold van Tyghemlaan. Ongeveer “bij dat lelijk parkeerpleintje aan de westkant van het Mediacentrum”, tussen de Troonstraat en de Wielingenstraat, waar anno 2013 een appartementsgebouw wordt neergezet. Daar kwam, voor de Troonstraat werd doorgetrokken, de Duinenweg, nu de Raversijdestraat, aan in Oostende (59). In 1880 werd deze molen verhuisd naar De Haan (60). Een derde aanwijzing zijn de kaarten. Op de Popp-kaart uit 1844 ziet men ten eerste de uitstulping, veroorzaakt door het fort, en ziet men ten tweede de molen aangeduid (rode pijl). Het fort bevond zich dus waar nu ongeveer de Aartshertogstraat, de Hyacintenlaan, de Lijsterbeslaan en Acacialaan op de Troonstraat uitkomen.

Het fort kreeg onmiddellijk een belangrijke positie in het beleg. Albrecht nam het fort als zijn persoonlijk hoofdkwartier (61). Dit was niet toevallig aangezien het fort uit strategisch oogpunt het belangrijkste was. Het fort kreeg de naam Albertus, wat een gelatiniseerde versie is van Albertus, net waarschijnlijk omdat Albrecht het nam als zijn hoofdkwartier. Het was een rechthoekig fort met aan elke hoek een bastion. Elke zijde was ongeveer 210 meter. Dit soort forten, gebouwd in de Italiaanse stijl, waren vrij algemeen in de 15-16de eeuw. Het waren kleine forten (62). Net als op de kaart van Doetecom toont een anonieme, Duitse kaart ook dat het fort Sint-Albertus veruit de grootste was, wat de keuze om er een hoofdkwartier van te maken niet onlogisch maakt (63). Doorheen het fort liep de Albertusgleed, dit is ook te zien op de kaarten. Met drie sluizen werd het waterpeil binnen het fort geregeld. Binnen het fort stonden twaalf soldatenbarakken en twee munitiedepots (64). Het was vooral het Spaanse deel van het leger dat zich rond dit fort verzamelde. (65) Op een anoniem schilderij, *Het beleg van Oostende*, uit 1610 wordt een panorama gegeven van het beleg (66). Op de voorgrond ziet men een kamp en links het fort Sint-Albertus. Rechts liggen de forten Sint-Isabella en Sint-Catharina. In de verte is Oostende, gehuld in de rook van kanonnen, te zien. Er zijn duidelijk houten huizen in het fort te zien, dit zijn de eerder vernoemde barakken. Deze werden vooral gebruikt door soldaten met een hogere rang en leden van de hofhouding (67). Iets anders dat opvalt is de galg. Dit diende als verwijzing naar muiterij en consequenties ervan. Zoals we later zullen zien zal Albrecht meermaals te maken krijgen met muitende soldaten (68).

Fort Sint-Albertus kreeg het nog voor de belegering was begonnen hard te verduren. In de forten Sint-Isabella en Grotendorst gingen de soldaten aan het muiten en vanuit Grotendorst beschoten ze zijn hoofdkwartier. Sint-Albertus was gelukkig niet al teveel beschadigd want Albrecht zette er al snel zijn kamp op. Hij stuurde onderhandelaars naar Sint-Isabella. Hij had veel moeite om geld te vinden om de muiterij te breken en moest ook ten alle koste voorkomen dat de opstandelingen in Oostende probeerden een alliantie aan te gaan met de muiters. Gelukkig wilden die daar niet van weten. Albrecht kon uiteindelijk de muiterij intomen. Hun eisen, onmiddellijke betaling en koninklijke amnestie voor de muiterij, werden ingewilligd. Dit is een duidelijk voorbeeld van hoe weinig loyaal huurlingenlegers waren: als zij niet kregen wat hen toekwam gingen ze muiten en zelfs eigen forten beschieten (69).

Albrecht verdeelde zijn leger en stuurde graaf Frederik van den Berg naar Bredene, de ruitery werd in Raversijde ondergebracht en Augustin de Mexia kreeg de regimenten in het westen onder zijn hoede (70). De eerste doden vielen bij het fort in het prille begin van het beleg. Aartshertog Albrecht had zich nauwelijks kunnen installeren of Sint-Albertus werd beschoten. Meer dan honderd doden, waaronder een paar kinderen, vielen door de kanonskogels. De Spaanse soldaten waren gedwongen zich terug te trekken en bouwden voor het fort een borstwering om dergelijke aanvallen te voorkomen. Ook platformen om artillerie op te plaatsen werden aangelegd (71). Maar het gebeurde nog een paar keer dat de soldaten van Albrecht zich moesten terugtrekken naar het fort door kanonkogels. Na een aanval uit Oostende door Johan van Huchtenbroek moesten de Spaanse soldaten onder een regen van kanonkogels naar Sint-Albertus terugtrekken, hun artillerie moest toen ook achteruit geplaatst worden (72).

In juli 1601 besloot men een hospitaal op te richten. Het hospitaal moest zo dicht mogelijk bij de gevechtszone liggen en Sint-Albertus werd als een goede positie beschouwd (73). Fort Sint-Albertus werd dus echt als het hoofdkwartier beschouwd. Het was het zenuwcentrum van het aartshertogelijke leger en daarom was het ook belangrijk dat de gewonden daar werden verzorgd. Albrecht kon dan langsgaan bij zijn soldaten en zo hun moraal en zijn eigen reputatie opkrikken. Aartshertogin Isabella ging meermaals in Nieuwpoort gaan helpen om gewonden te verzorgen (74). Al gauw zou dit hospitaal door het grote aantal patiënten niet meer volstaan waardoor gewonden naar Brugge en omliggende ziekenhuizen werden gestuurd. Sommige zieken en gewonden werden zelfs naar Ieper gezonden (75).

Het kamp bleef niet gespaard van verwoesting: als het niet werd aangevallen door de belegerden dan was het wel door de natuurelementen. Op 13 november 1601 brak een zware brand uit in Sint-Albertus. Volgens sommigen van de toenmalige getuigen was het een teken van God, dit staat met de priester op de voorgrond duidelijk aangewezen. Op de afbeelding is duidelijk te zien hoe de Spanjaarden met een waterketting probeerden het vuur te blussen. In de tekst van Julie

Gardham staat dat het blussen tevergeefs was, wat erop wijst dat het fort al dan niet gedeeltelijk afbrandde en dus heropgebouwd zou moeten worden (76). Lombaerde zegt in zijn werk *De vestingbouwkundige werken van Oostende: 1572-1865* dat het fort in brand werd geschoten, dus misschien werd het fort geraakt door een kanonskogel uit Oostende. Het is ook mogelijk dat het gaat om een sabotage. Dit kan gedaan zijn door zowel infiltranten van de Nederlanders als door opstandige Spaanse soldaten (77).

Begin september 1602 begon Albrecht met voorbereidingen te treffen voor de winter. In fort Sint-Albertus en elders in het Spaanse kamp werden houten barakken opgetrokken. Het fort zelf werd opgeruimd om een overwintering te doorstaan. Men stelde dat het fort, door die aanpassingen, was veranderd in een kleine stad. Isabella bleef in Nieuwpoort maar bezocht haar echtgenoot elke dag (78). Vanaf eind september werd het weer onguur en de wind en regen brachten veel schade toe aan Sint-Albertus. Soldaten moesten loopgraven en redoutes achterlaten vanwege het stijgende waterpeil. Velen verdronken. Ook het belegerde Oostende werd zwaar getroffen door stormen. In oktober werd het weer niet beter en de Spaanse soldaten lieten de Spaanse loopgraven en buitenwerken onbemand. In het Spaanse kamp begonnen deserties toe te nemen. Elke dag verlieten soldaten het kamp. Ziekte brak uit zowel bij de belegeraars als bij de belegerden. Albrecht probeerde met al zijn kracht zijn leger bijeen te houden en de winter door te komen (79). In november 1602 werd het fort Sint-Albertus wederom zwaar getroffen. Een storm en een brand zorgden voor veel schade en om het te herbouwen was men genoodzaakt materiaal te gebruiken die voor andere versterkingen nodig was. De winter zorgde voor nog meer ellende, althans voor de soldaten. De aartshertog ging in Brussel overwinteren. Soldaten braken houten palissades en versterkingen af om die te gebruiken als vuurhout. Hongersnood en ziekten eisten elke dag vele levens, zoals een tijdgenoot zei (80):

“(in het garnizoen was er) een scharpe sieckte, daerof de menschen in eennen dach gesont ende doot waren.”

Naast het feit dat vele soldaten overleden, waren er ook heel wat soldaten die deserteerden of overliepen naar de vijand (81).

Begin 1603 werd een grote aanval op Oostende uitgevoerd. Het werd een complete mislukking: de Spaanse soldaten hadden niet gerekend op het tactisch vernuft van Francis Vere. Wanneer de Spanjaarden een aanval uitvoerden was het blijkbaar de gewoonte dat als het hoogtij aanbrak vanuit Sint-Albertus een kanonschot werd gelost (82). Omdat het fort zo dicht bij de zee lag was het de beste aangever hiervoor. Toen bij de aanval een kanonschot werd gelost uit het fort wisten de soldaten dat het tijd was om terug te trekken. Hierop liet Vere de sluisen openen, honderden soldaten verdronken en honderden anderen zaten vast tussen stad en water. Zij werden afgemaakt (83). Lijken van verdronken soldaten zouden aanspoelen tot in Calais en Holland (84). Dit is een fragment uit het boek *By England's Aid or The Freeing of the Netherlands (1585-1604)* geschreven door de Britse auteur George A. Henty. Het gaat over die fatale aanval (85):

“Het doel van de generaal was hen te bezetten en te voorkomen dat zij hun kameraden zouden kunnen helpen in de westelijke aanval. ... Het tij kwam op, en hevig vuur werd geopend op de bezetters van de vesting vanuit de batterijen aan de overkant van de geul. Ze werden verdreven met een verlies van 300 man. Uiteindelijk werd de aanval afgeslagen op alle punten en de aanvallers trokken terug naar de oude haven. Al snel begonnen ze die te versterken maar Vere liet de westelijke sluis openen en het water in de stadsgracht golfde in een vloed weg. Vele Spanjaarden werden meegesleurd met het water. De aanval kostte het leven aan 2000 Spaanse soldaten. Een enorme buit aan juwelen, wapens, gouden kettingen en kledij werd gevonden of afgenomen van de lichamen van de gesneuvelden. Het Oostendse garnizoen verloor slechts 30 man en had 100 gewonden.”

Deze mislukte aanval was wederom een grote tegenslag voor de Spanjaarden en werd zichtbaar voor veel soldaten de druppel. Ze waren het beu om naar de slachtbank te worden geleid. Er brak een grootschalige muiterij uit bij de Spaanse en Italiaanse soldaten. Albrecht liet niet met zich sullen: hij liet de aanstokers oppakken en liet er een vijftigtal executeren. In februari 1603 werd een complot tegen de aartshertog ontdekt. Een groep soldaten was van plan een muiterij uit te lokken, versterkingen te bezetten en hem gevangen te nemen. De beweegreden voor de soldaten was dat ze vreesden dat ze hun loon niet zouden krijgen. De samenzweerder werden opgepakt en terechtgesteld, sommigen konden ontsnappen naar Oostende. Albrechts gezag over de legers was al tanende maar kreeg nu een grote knauw. Geruchten deden de ronde dat hij terug naar Portugal zou worden gestuurd (86).

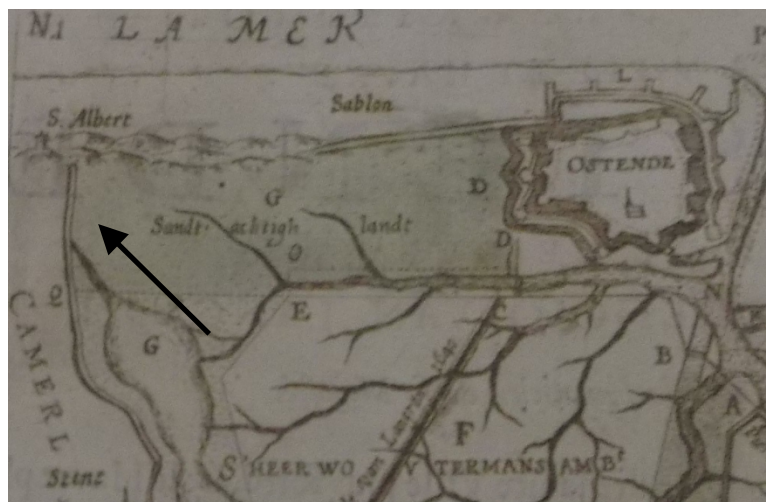
Albrechts gezag kreeg nog een grote klap te verwerken toen Filips III, beu dat het beleg zo lang duurde en geen vertrouwen meer had in de aartshertog, besloot om Albrecht geen controle meer te geven over de financiën. Albrecht had het vanaf dan heel moeilijk om zijn gezag nog te handhaven. Het moet gezegd dat sommige officieren wel achter hun opperbevelhebber stonden: Filips stelde, zonder medeweten van Albrecht, een nieuwe ruitierijcommandant aan, waarop die officieren weigerden hem te gehoorzamen (87). In april 1603 moest men ook verschillende legergroepen gaan splitsen en hergroeperen door aanhoudende ruzies tussen soldaten van verschillende nationaliteiten (88).

Nog in april kreeg Spinola controle over het leger. Het is niet bekend of hij het fort Sint-Albertus ook als hoofdkwartier nam. Het is zeker aannemelijk dat hij dat wel deed, aangezien het in die situatie het beste was om voor een zekere continuïteit te zorgen en, zoals eerder gezegd, was het in tactisch opzicht het beste fort. Het fort bleef zijn dienst doen tot het einde van het beleg in september 1604.

1.3.3. Na het beleg van Oostende.

Na het beleg was Oostende, net als de gehele Spaanse Nederlanden, tot in 1621 in handen van de aartshertogen. Zoals eerder gezegd zorgde deze periode voor grote bloei. Het puin werd opgeruimd, de oude stad en haven verlaten en opgeslokt door de zee, en er verrees een nieuwe stad. Er werd een stadhuis met belfort gebouwd, nieuwe kerken en kloosters opgetrokken en een nieuwe haven, via kanalen met het achterland verbonden, aangelegd (89).

Werner Thomas schrijft in zijn boek dat na het beleg verdedigingswerken zoals schansen en redoutes werden afgebroken (90). De forten Sint-Michiels, Sint-Isabella, Sint-Clara en Sint-Albertus bleven behouden maar alleen van het Sint-Albertus weet men zeker dat het geen ruïne was (91). Het zou kunnen dat dit fort het best onderhouden werd doordat het het hoofdkwartier was van het leger. Op een kadastrale kaart uit 1650 of op een fragment uit een brief van Michael Florencio van Langren zien we inderdaad dat het fort, als het enige dat nog bestond (92).

Het fort bleef voor lange tijd een herkenningspunt: op een kaart uit 1700, gemaakt door de cartograaf Eugene Henri Fricx, is duidelijk te zien hoe het fort nog steeds een prominente plaats aan de kust innam (93). Tijdens de Spaanse successieoorlog, in 1706, werd Oostende wederom belegerd. Tijdens de oorlog werd de stad ingenomen door de Fransen onder leiding van generaal de

la Motte. Hij groef zich in in Oostende en was klaar voor een belegering. Zijn tegenstanders, de Britten, Nederlanders en Habsburgers, onder leiding van Hendrik van Nassau, eisten de overgave. De la Motte weigerde en op 23 juni werd de stad aangevallen. De stad werd gebombardeerd en in puin geschoten. Op 6 juli besloot de Franse generaal zich over te geven. Wederom moest de stad heropgebouwd worden, de verwoestingen waren nog erger dan 100 jaar eerder. In 1713 kwam er vrede in Europa: de Nederlanden, en dus ook Oostende, werden deel van Oostenrijk (94). Een bewijs dat het fort in deze strijd werd gebruikt is er niet. Een reden dat het mogelijk niet werd gebruikt zou kunnen zijn dat de belegeraars niet al te lang hebben moeten kamperen rond Oostende. Het lijkt daarom weinig efficiënt om een oud fort te verbouwen voor een korte belegering. Het lijkt ook onwaarschijnlijk aangezien de manier van oorlogvoeren in de 18de eeuw helemaal anders was dan in de vroege 17de eeuw. Op een fragment van een anonieme ets (95) uit 1706 die de toenmalige situatie toont, zien we het fort aan de kust. Wat we zien is dat de troepen van de belegeraars aan de oostelijke kant van het fort staan. Zij lijken het Sint-Albertus te negeren want ze staan er voorbij. Wat wel ongewoon is, is dat bijvoorbeeld het fort Sint-Isabella en Sint-Catarina, die nochtans niet meer bestonden, zijn aangeduid (rode pijlen). Dit kan om een anachronisme gaan, of misschien werden de namen gebruikt als referentiepunt of er werd op die plaats een tijdelijk kamp gebouwd met dezelfde naam.

Het fort Sint-Albertus bleef een opmerkelijk bouwwerk langs de kust. Het werd echter verwaarloosd en verviel. Op 1 maart 1782 werd het fort verkocht voor 300 gulden aan kapitein Franquin. Deze militair kocht ook een aantal vestingwerken, wachthuisjes en het Sint-Filippusfort, een tijdgenoot van Sint-Albertus. Hij liet ze allemaal in de loop van 1782 (96) afbreken en verkocht de materialen; die werden dan waarschijnlijk gebruikt om de uitbreiding van Oostende in 1783 te steunen (97). Zo eindigde de geschiedenis van het grootse fort Sint-Albertus in mineur, als materiaal voor andere gebouwen.

De eerdere stelling dat het fort compleet is verdwenen klopt echter niet helemaal. Het is dan wel in zijn fysieke vorm weg, het fort en de oorlog verdienen een plaats in het geheugen van de bevolking. Dat ziet men aan de vele topografische namen in de omgeving van waar het fort ooit stond. Op een kaart uit 1844 is duidelijk te zien dat het gehucht dat zich bevond in de buurt waar ooit het fort stond, “Gehugte Sint-Albertus” of “Hameau de Prince Albert” (98) genoemd werd (99). Daaraan verbonden was er in Mariakerke een Albertuswijk rondom de Duinenweg (100). Er was ook een Albertuskreek in Mariakerke(101). Tot 1880 heette de straat die de Zeedijk met de Nieuwpoortsesteenweg verbond de *Chaussée Albertus*. Tegenwoordig is dit de Aartshertogstraat, ook een verwijzing naar Albrecht (102). De Albertusmolen die aan deze straat stond is een ander voorbeeld. Tot 1899 heette de Raversijdestraat de Albertusstraat (103) en op het einde van de Aartshertogstraat was er een rondpunt dat het Albertusrondpunt heette (104). Dit rondpunt verbond de Aartshertogstraat en de Raversijdestraat. Ook de Euphrosina Beernaertstraat heette oorspronkelijk Albertusstraat (105). Totdat de Troonstraat werd doorgetrokken was er ook een Isabellastraat in Mariakerke. Het is duidelijk: het fort had een indruk nagelaten in Mariakerke. Zijn er echter nu, anno 2013, nog herinneringen aan het trotse fort? Eigenlijk wel maar er zijn er niet veel meer. Zo heb je aan de zeedijk van Oostende een kleine helling naar de Raversijdestraat, deze helling draagt de naam Albertushelling. Ook de uitstulping in de Zeedijk aan de Albertushelling is een overblijfsel van het vroegere fort (106). Een andere herinnering is natuurlijk de eerder

genoemde Aartshertogstraat en op het einde van de Acacialaan ligt het Hertogenplein, dat ook een herinnering aan Albrecht en Isabella is.

De grond waar ooit het trotse fort stond bleef lange tijd onaangeroerd en de nog schaars overgebleven resten werden verzwolgen door de duinen. Dit bleef nog zo voor zo'n honderd jaar tot in 1887 een ambitieus man zich ging bekommeren om de kust en dan vooral om Oostende en omstreken.

1.4. Besluit.

Het Fort Sint-Albertus speelde een belangrijke rol in de misschien wel belangrijkste episode in de Oostendse geschiedenis. Het speelde zelfs een hoofdrol. Het is dan ook jammer dat het fort zo'n einde moest kennen. Het is ook spijtig dat over het fort zelf zo weinig bekend is. Dat is te zien als het gaat over de bekendheid bij het grote publiek: weinigen weten iets erover. Ze kennen soms de naam maar weten niets over de ligging of geschiedenis. Als student in Oostende weet ik nog goed hoe in 2004 Oostende helemaal in het teken stond van 400 jaar Beleg van Oostende. Wij zijn toen de uitstekende tentoonstelling in de Gaanderijen gaan bezoeken en er was ook een uitstap naar Domein Raversijde. Persoonlijk herinner ik mij niet echt dat er op dit fort werd gewezen. Dit was een kans om het fort méér aandacht te geven maar de focus tijdens de herdenking lag vooral op de stad Oostende zelf. Wat eigenlijk wel begrijpelijk is: het fort is compleet verdwenen en de grond bebouwd. Zonder fysieke aanwezigheid kan een monument of iets dergelijk al snel vergeten worden.

Dit fort toont toch aan dat Mariakerke ook een rol speelde in de geschiedenis van grote broer Oostende; het hoofdkwartier van de tegenstander en uiteindelijke overwinnaar lag hier immers. In ons volgende deel zullen we het, weliswaar in een compleet andere context, hebben over een ander verdwenen stuk Mariakerke.

VERWIJZINGEN

- (1) Stukken van Mariakerke waren al naar Oostende gegaan, bijvoorbeeld in 1877.
- (2) Vermeir R., *Cursus Vroegmoderne Geschiedenis*, UGent, 2007-2008 en eigen notities gebaseerd op zijn lessen, UGent, 2007-2008.
- (3) Een tolerant klimaat in bijvoorbeeld Antwerpen of Amsterdam zorgde voor een positiever handelsklimaat, dus de tolerante houding was er enkel uit commerciële en economische overwegingen.
- (4) Vijf oorlogen tot de Vrede van de Pyreneeën in 1559.
- (5) Arblaster P., 2006: pg. 120.
- (6) Arblaster P., 2006: pg. 121.
- (7) Van het Frans: *Les geux*, de bedelaars. Toen de Nederlandse edelen bij Margaretha van Parma kwamen vragen om een verzachting van de wetten tegen ketterij, zei een medewerker van Margaretha in het Frans "let niet op hen, Uwe Hoogheid, het zijn slechts bedelaars". Ze namen die belediging als strijdnaam.
- (8) Arblaster P., 2006: pg. 125-128.
- (9) Arblaster P., 2006: pg. 125-127.
- (10) Julie Gardham, *Belagerung der Stadt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (11) Arblaster P., 2006: pg. 129.

- (12) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (13) Thomas W., 2004: pg. 19.
- (14) Filips III regeerde over Spanje van 1598 tot 1621
- (15) Godsdienstoorlog waarin de protestantse vorsten van o.a. Bohemen, Denemarken, Zweden, Engeland, de Verenigde Provinciën, het katholieke Frankrijk en het islamitische Ottomaanse Rijk tegenover o.a. het katholieke Duitse Rijk en Spanje stonden.
- (16) Thomas W., 2004: pg. 7.
- (17) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (18) Thomas W., 2004: pg. 71.
- (19) Thomas W., 2004, titel van het boek.
- (20) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (21) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 275, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (22) “... allerlei soorten varende tuigen en gebouwen (werden gemaakt) om de geul te verstoppen en te blokkeren. Ook werden verschillende soorten explosieven en nieuwe uitvingen om deze aan te steken klaar gemaakt en uitgevoerd. Verder werden aan beide zijden vele voorheen onbekende militaire trucs en tactieken gebruikt en aangevat. Deze werden uitgevoerd in volgorde en doorheen de hele belegering, van het begin op 5 juli 1601, tot het heden ten dage, in de mooie herfst van het jaar 1604, ...”
- (23) Allen P.C., 2000: pg. 156 en Thomas W., 2004: pg. 19.
- (24) Van Hoorst van Beest C.W., 1982: pg. 85.
- (25) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (26) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (27) Thomas W., 2004: pg. 15.
- (28) Thomas W., 2004: pg. 88.
- (29) Van Hoorst van Beest C.W., 1982: pg. 85.
- (30) Arblaster P., 2006: pg. 130 en Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.(31)
- (31) Thomas W., 2004: pg. 97-98.
- (32) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (33) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (34) Julie Gardham, *Belägerung der Statt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (35) Arblaster P., 2006: pg. 130; Lombaerde P., 1987: pg. 238; Deel 1, 1.2 Mesoschaal: historische analyse van de Oostendse Oosteroever, pg. 45,

- <http://www.watererfgoed.be/Docs/3_1.2%20Mesoschaal.pdf>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (36) Deel 1, 1.2 Mesoschaal: historische analyse van de Oostendse Oosteroever, pg. 45, <http://www.watererfgoed.be/Docs/3_1.2%20Mesoschaal.pdf>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (37) Julie Gardham, *Belägerung der Stadt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (38) Thomas W., 2004: pg. 56-57.
- (39) Lombaerde P., 1987: pg. 238 en Thomas W., 2004: pg. 56-57.
- (40) Thomas W., 2004: pg. 56-57.
- (41) Deel 1, 1.2 Mesoschaal: historische analyse van de Oostendse Oosteroever, pg. 45, <http://www.watererfgoed.be/Docs/3_1.2%20Mesoschaal.pdf>, laatst bekeken op 12/06/2013; Thomas W., 2004: pg. 56-57.
- (42) Lombaerde P., 1987: pg. 236.
- (43) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (44) Thomas W., 2004: pg. 73.
- (45) Thomas W., 2004: pg. 73.
- (46) Thomas W., 2004: pg. 75-76.
- (47) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (48) Thomas W., 2004: pg. 76.
- (49) Thomas W., 2004: pg. 76-79.
- (50) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (51) Thomas W., 2004: pg. 97.
- (52) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (53) Billiet G., 1995: pg 10-11 en De Vent G., 1991 : pg. 64.
- (54) Thomas W., 2004: pg. 56 en Lombaerde P., 1987: pg. 245.
- (55) Thomas W., 2004: pg. 84; Baptista van Doetecom, “*vlukschrift met het verslag van de stormloop van 7 januari 1602*” januari 1602, (ed. Amsterdam Harmannus Allardus), koninklijke bibliotheek Albert I, kostbare werken, inv. nr. LP 12.012 E.
- (56) Lombaerde P., 1987: pg. 236.
- (57) Callaert G., Delepiere A.-M., Hooft E., Kerrinckx H. & Vanneste P. met medewerking van Santy P. & Snauwaert L. 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oostende, Deel IA: Stad Oostende, Straten A-M, Deel IB: Stad Oostende, Straten N-Z en wijken Haven, Hazegras, Opex, Deel II: Deelgemeenten Mariakerke, Raversijde, Stene en Zandvoorde*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL6, (onuitgegeven werkdocumenten). De inventaris van het Bouwkundig erfgoed, Zeedijk (Mariakerke), ID: 8061, <<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/8061>>, laatst bekeken op 09/05/2013.
- (58) Billiet G., 1995: pg 10.
- (59) Billiet G., 1995: pg 15.
- (60) De Vent G., 1991 : pg. 64.
- (61) Thomas W., 2004: pg. 82 en De Vent G., 1991 : pg. 64.
- (62) Lombaerde P., 1987: pg. 238.
- (63) Thomas W., 2004: pg. 90; Anoniem, *Oostende mit dem gewaltigen generalen Sturm*, Duits.
- (64) Thomas W., 2004: pg. 57 en Lombaerde P., 1987: pg. 245.
- (65) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.

- (66) Thomas W., 2004: pg. 110; Anoniem, *Het beleg van Oostende*, 1610, Koninklijk museum voor schone kunsten van België, inv. nr. 1461.
- (67) Thomas W., 2004: pg. 148.
- (68) Thomas W., 2004: pg. 148.
- (69) Thomas W., 2004: pg. 82.
- (70) Thomas W., 2004: pg. 82.
- (71) Thomas W., 2004: pg. 82.
- (72) Thomas W., 2004: pg. 84.
- (73) Thomas W., 2004: pg. 85.
- (74) Thomas W., 2004: pg. 85.
- (75) Vermaut C., *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, 2004, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (76) Julie Gardham, *Belägerung der Stadt Ostende*, Keulen 1604-1605, Sp Coll RF 875, book of the month, Glasgow University library special collections department, maart 2004, <<http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/mar2004.html>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (77) Lombaerde P., 1987: pg. 238.
- (78) Thomas W., 2004: pg. 89.
- (79) Thomas W., 2004: pg. 89.
- (80) Thomas W., 2004: pg. 89.
- (81) Thomas W., 2004: pg. 90.
- (82) Thomas W., 2004: pg. 93 en Henty G.A., 1890, <<http://www.online-literature.com/ga-henty/by-englands-aid-or-the-freeing/24/>>, laatst bekeken op 13/06/2013.
- (83) Thomas W., 2004: pg. 93.
- (84) Thomas W., 2004: pg. 93.
- (85) Henty G.A., 1890, <<http://www.online-literature.com/ga-henty/by-englands-aid-or-the-freeing/24/>>, laatst bekeken op 13/06/2013.
- (86) Thomas W., 2004: pg. 93.
- (87) Thomas W., 2004: pg. 95.
- (88) Vermaut C., 2004, *Beleg van Oostende 1601-1604*, Archief stad Oostende, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4956>>, laatst bekeken op 12/06/2013.
- (89) Thomas W., 2004: pg. 19.
- (90) Thomas W., 2004: pg. 19.
- (91) Thomas W., 2004: pg. 114.
- (92) Billiet G., 1995: pg. 11 en Thomas W., 2004: pg. 124; brief van Michael Florencio van Langren, Briefve description de la ville et havre d'Oostende, uit 1659.
- (93) Casier M., 2007: pg. 3.
- (94) Vermaut C., *In de kijker; het beleg van 1706*, Archiefbrief Oostende, juni 2006, blz. 1-2, <<http://www.oostende.be/product.aspx?id=4957>>, laatst bekeken op 13/06/2013.
- (95) Anoniem, *Plan Vande Geleghtheydt der Stadt Oostende, door de Geallieerde Troupes, onder Commando van syn Excellentie den Veltmarschalck Heer van Ouwerkerk, Belegert, den 20.en Juny 1706*, 1706, Pieter Rotterdam, Rijksmuseum Amsterdam, [RP-P-OB-83.407], <<http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/RIJK04:RP-P-OB-83.407>>, laatst bekeken op 13/06/2013.
- (96) Callaert G. et al, 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oostende, Deel IA: Stad Oostende, Straten A-M, Deel IB: Stad Oostende, Straten N-Z en wijken Haven, Hazegras, Opex, Deel II: Deelgemeenten Mariakerke, Raversijde, Stene en Zandvoorde*, ID: 8061, <<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/8061>>, laatst bekeken op 09/05/2013.
- (97) Lombaerde P., 1987: pg. 245.
- (98) Met *Prince* waarschijnlijk als een mogelijk verkeerde vertaling van "Sint".
- (99) Popp kaart 1844

- (100) Billiet G., 1995: pg 15 en Callaert G. et al, 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oostende, Deel IA: Stad Oostende, Straten A-M, Deel IB: Stad Oostende, Straten N-Z en wijken Haven, Hazegras, Opex, Deel II: Deelgemeenten Mariakerke, Raversijde, Stene en Zandvoorde*, ID: 8061, <<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/8061>>, laatst bekeken op 09/05/2013.
- (101) De Vent G., 1991 : pg. 63.
- (102) Casier M., 2007: pg. 39.
- (103) Soms ook Albertusweg.
- (104) Casier M., 2007: pg. 7.
- (105) Callaert G. et al, 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oostende, Deel IA: Stad Oostende, Straten A-M, Deel IB: Stad Oostende, Straten N-Z en wijken Haven, Hazegras, Opex, Deel II: Deelgemeenten Mariakerke, Raversijde, Stene en Zandvoorde*, ID: 8061, <<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/8061>>, laatst bekeken op 09/05/2013.
- (106) Callaert G. et al, 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Oostende, Deel IA: Stad Oostende, Straten A-M, Deel IB: Stad Oostende, Straten N-Z en wijken Haven, Hazegras, Opex, Deel II: Deelgemeenten Mariakerke, Raversijde, Stene en Zandvoorde*, ID: 8061, <<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/8061>>, Laatst bekeken op 09/05/2013.

VOEDSELVOORZIENING VANUIT DE ZEEVISSERIJ TIJDENS W.O.1

... een beslissende fase in de geschiedenis van Oostende

door **Roger JANSOONE**

(lezing gehouden in de gemeentelijke bibliotheek van Bredene op 6 juni 2014)

=====

Uit de openingstoespraak van Schepen van Cultuur Eddy GRYSOON.

“ Roger Jansoone (uit Eernegem, maar een geboren en getogen Oostendenaar uit een oud geslacht van vissers, zeelieden en kapers) heeft als nationaal en vervolgens internationaal visserij-ambtenaar letterlijk en figuurlijk allerlei watertjes doorzwommen. Hij was tevens actief in de ontwikkelingssamenwerking (ABOS en FAO), werd Directeur bij het Ministerie van Landbouw en Chef Civiele Defensie voor de Voedselvoorziening en uiteindelijk ook civiele crisismanager “Food & Shelter” bij de NATO/CECC. Deze lezing is gebaseerd op zijn destijds in het ledenblad van de geschied- en heemkundige kring “De Plate” als vervolgserie gepubliceerde studie “Oostende en de zeevisserij tijdens de Eerste Wereldoorlog”, een thema dat nu in dit herdenkingsjaar opnieuw in de belangstelling komt.

Vanuit dit kenschetsend lokaal aspect krijg je een beeld van het erg moeizaam en wisselvallig dagelijks leven van de burgerbevolking tijdens die 4 jaar aanslepende bezetting, met voor ons (als hedendaagse toeschouwer) vaak ongewone beelden en invalshoeken. Dit belooft dan ook een boeiende avond te worden. En, om in de sfeer te blijven, wordt door het Gemeentebestuur een drankje aangeboden ... dat typisch “14/18” is. “

* * * * *

“ Maar we hebben hier slechts vijf broden en twee vissen!”

(uit het Evangelie volgens Mattheus)

Hoe het groeide

Zoals u wel kunt vermoeden, is deze lezing niet zo maar uit de lucht gevallen ter gelegenheid van dit herdenkingsjaar. Er is hieraan een *voorgeschiedenis* verbonden die zelfs teruggaat tot de jaren zestig van de vorige eeuw, toen ik als jonge ambtenaar terecht kwam in de toen nog belangrijke zeevisserijsector (met een omvangrijke IJsland-visserij) en hierbij vlug merkte dat er nog wel wat veteranen van de visserij tijdens W.O.1 (zowel vanuit bezet gebied als vanuit Engeland) in leven waren. Doch niemand schonk hieraan nog aandacht en ook de betrokkenen bleken - allicht precies om die reden - hierover nog weinig mededeelzaam te zijn. Och ja, die oorlog lag reeds ver in het verleden en intussen was andermaal oorlog en bezetting ons deel geweest. Bijgevolg, laat de doden en het verleden in vrede rusten! Het verbaasde mij dan ook niet dat sommigen mij als een zonderling beschouwden omdat ik voor een en ander toch nog belangstelling bleek te hebben. Maar, als kind van oorlog en bezetting tijdens W.O.2, was het eigenlijk niet abnormaal dat ik wel wat meer wou vernemen over het toenmalig wel en wee van onze vissers en van de bevolking die zij toen bevoorraad hebben met vangsten die zij gingen opvissen in moeilijke en gevaarlijke omstandigheden en voorwaarden. Was het de moeite waard om het verhaal van die *uitzonderlijke* fase in de vaak woelige geschiedenis van Oostende “in extremis” toch nog op te tekenen ? ...dan wel onbedoeld en onbewust, omdat ik niet het gevoel had dat dit ooit ook maar iemand nog zou kunnen interesseren. Bijgevolg zou dit allicht nooit vatbaar worden voor publicatie. Trouwens, niemand had toen ook maar het flauwste vermoeden dat er eventueel in een nog verre toekomst een herdenkingsjaar 2014 zou georganiseerd worden, en in elk geval zou niemand ervan wakker gelegen hebben!

Wel ving ik - ook onbedoeld en onbewust - twee vliegen in één klap, want er waren in mijn omgeving nog veel oudgedienden van de visserij in de *Tweede* Wereldoorlog. *Parallel* nam ik dus nota van zowel het een als het ander, waarbij dadelijk diepgaande verschillen opvielen en weinig gelijkenissen, hetgeen dit dubbelspoor-verhaal zeer boeiend en leerzaam maakte. Doch wij zullen het hier enkel hebben over de zeevisserij tijdens W.O.1, en dan nog strikt beperkt *tot het bezet gebied*, hoe interessant het ook moge zijn om hierbij onze “Engelse” visserij te laten aansluiten. Maar dit zou mij in het bestek van deze lezing te ver leiden. Ik beschik hiervoor over slechts één uurtje, en het is al een hele krachttoer om in zo’n korte tijd een volledig relaas weer te geven. Want in die vier lange en bange jaren is er heel wat gebeurd en ik geef dan ook enkel de grote *krachtlijnen*, zonder veel detailkwesities of anekdotes.

Is dit verhaal dan “dode letter” gebleven? ...opgetekend voor eigen gebruik en persoonlijke voldoening? Dit zag er wel naar uit, tot ik in 1988 vanwege het Ministerie van Landbouw het verzoek kreeg een beknopte geschiedenis te schrijven van onze visserij, nu eens iets uniek en totaal anders dan al die reeds bestaande histories over de landbouw . Een prachtig idee, maar in de praktijk zag ik dit niet goed zitten, daar ik door drukke ambtsbezigheden hiervoor geen tijd zou kunnen vinden, en ook omdat de zeevisserijsector zodanig complex is dat men een dergelijke opdracht eigenlijk zou moeten toevertrouwen aan een *multidisciplinaire* werkgroep van maritieme historici. Mijn bezwaren werden niet weggewuifd ...maar, om eraan tegemoet te komen, werd voorgesteld dat ik mij zou houden aan de formule van het *vervolgverhaal*, d.i. een reeks van zesmaandelijks afleveringen in het personeelsblad van het C.L.O. (Centrum voor Landbouwkundig Onderzoek), om de zes maanden een hoofdstuk en dan uiteindelijk zes jaar later een sluitend geheel van twaalf hoofdstukken, die in 1994 door het Ministerie werden gepubliceerd in boekvorm (intussen een *collectors item* geworden is en nog steeds enig in zijn soort). Het spreekt vanzelf dat de documentatie en informatie die ik intussen in de loop der jaren had verzameld, qua bronnenmateriaal de basis is geworden van deze historische studie.

Daarna bleef het een poosje stil wat betreft het publiceren van historische studies (wat ik toen nog publiceerde was vakliteratuur, bestemd voor een gespecialiseerd publiek). Maar in 2000 ging ik met pensioen en al vlug werd ik aangesproken door de redactie van “De Plate”, die toen ijverig op zoek was naar “vers bloed” om het ledenblad nieuw leven in te pompen. Mijn voorstel voor een kroniek over “Oostende en de zeevisserij tijdens de Eerste Wereldoorlog” werd graag aanvaard, en zo was ik andermaal vertrokken voor een vervolgserie die - in een twintigtal hoofdstukken - opnieuw verschillende jaren heeft in beslag genomen.

Via Jef Klausing kwam ik toen ook terecht bij de “Bond van West-Vlaamse Volkskundigen”, die elk jaar een “Jaarboek” publiceert over een volkskundig thema als aanloop tot de jaarlijkse studiedag. Voor 2004 viel de keuze op het thema “Zeevisserij en maritieme volkskunde”. Jef Klausing (maritieme heemkundige) zou de samenstelling hiervan op zich nemen, terwijl ik moest instaan voor de historische inleiding, doch door zijn onverwacht overlijden kwam dit project op losse schroeven te staan. De voorzitter vroeg mij een poging te doen naar “iets in dien aard”, ook al had ik mij nog nooit veel ingelaten met volkskunde of heemkunde. In een minimum van tijd heb ik dan “iets uit mijn mouw geschud” vanuit mijn historische kennis en ervaringen in de zeevisserij. Blijkbaar mocht het resultaat er zijn, want iedereen bleek met dit Jaarboek nogal opgetogen (intussen ook al een *collectors item* geworden), en de studiedag in Oostende werd een succes. Spijtig dat de Jef dit niet meer heeft mogen meemaken ...

D-Day, gisteren en vandaag

Vandaag herdenken wij de landing in Normandië, reeds 70 jaar geleden. Ook al was ik toen nog een kind, toch herinner ik mij nog levendig, via de BBC die blijde boodschap waarop wij reeds zo lang ongeduldig zaten te wachten! De opening (eindelijk!) van het “Tweede Front”, de voorbode van onze bevrijding, onze verlossing van alle kommer en kwel! Thuis woonden wij met vier generaties onder één dak (in oorlogstijd voor veel zaken een handige oplossing!) en in die laatste oorlogsmaanden leefden wij wegens de bombardementen bijna voortdurend in de kelder, waar wij samentroepen rond een oud SBR-radiokastje (onze Philips hadden wij moeten inleveren en die SBR eigenlijk ook). De BBC was ons houvast voor onze drang naar bevrijding. Als kind snapte ik niet veel van wat Jan Moedwil wist te vertellen, maar ik zat vooral te wachten op zijn fameuze slotzin “En dat is nu niet om te boffen, maar we zullen ze krijgen die moffen!!”, een slotzin die wij telkens geestdriftig uitbrulden! Tussen haakjes : in Eernegem is er - enig in zijn soort - een Radiomuseum waar je SBR en andere toenmalige radiomerken en toestellen nog in volle glorie kunt terugvinden. Nostalgie ...

6 juni 1944 was het begin van het einde van de bezetting, met spoedig daarna onze bevrijding. Vanavond hebben wij het over de *bezetting zelf*, maar dan in 1914/1918, in veel opzichten (maar toen nog ongeweten en onvoorzienbaar) een voorbode en voorspel voor een *herhaling*, ruim twee decennia later. Een bezetting is in principe niet voor herhaling vatbaar, want zeker niet wenselijk! Maar helaas hebben wij dat in een zeer korte tijd tot tweemaal aan den lijve moeten ondervinden. Dat is het verschil met Nederland : in 1940 had men daar geen ervaring met oorlog, bezetting en onderdrukking. Sedert de godsdienstoorlogen en de opstand tegen Spanje in de 16^e eeuw hadden zij dit fenomeen niet meer gekend (tenzij het intermezzo ten tijde van Napoleon). Maar wij hadden nog kort voordien de Duitsers toch wel nader en beter leren kennen, zelf-ontmaskerd zoals ze *echt* waren, en wij wisten dus reeds zo ongeveer hoe je met dit ”Herrenvolk” moet omgaan zonder zelf veel kleerscheuren op te lopen!

Dagelijkse kost ?

Ons onderwerp is *ogenschijnlijk* iets alledaags, banaal, zeer gewoon, namelijk onze dagelijkse kost (hier uitzonderlijk niet behandeld als een populair TV-kookprogramma). Maar is dat wel steeds en

in alle omstandigheden *dagelijkse* kost? Eten, voedsel, het is blijkbaar allemaal zo vanzelfsprekend ... tot het eventueel plots en zeer snel uit de winkelrekken verdwijnt! Zoals in 1950, met de Korea-crisis, toen wij, zo kort na de oorlog en reeds beland in een Koude Oorlog, echt vreesden voor “het Rode Gevaar”. Zouden de Russen netjes achter het IJzeren Gordijn blijven?? Gelukkig bleek dit wel het geval te zijn, maar wij voelden ons toen al even onzeker als thans de bevolking in Oekraïne. Er werd bijna eindeloos gehamsterd ...en jaren nadien konden wij nog putten uit onze “Korea-oorlogsvoorraden”, vooral ingeblikt voedsel, tot spijt en ongenoegen van “Marie Thumas” en andere conservenfabrieken.

In een crisis- of conflictsituatie is voedsel inderdaad het eerste dat verdwijnt. Het hoeft daarom geen oorlog of een kernramp te zijn. Met het huidig distributiesysteem “just in time” zijn magazijnen en stapelplaatsen verdwenen. Onze voedselvoorraden bevinden zich thans op wielen, op de autosnelwegen in het steeds aangroeiend vrachtvervoer. De ervaring leert ons (zoals in Frankrijk) dat een wegblokkade door boze vrachtwagenchauffeurs of door boze boeren, voldoende is om in vrij korte tijd uit te lopen in lege winkelrekken!

Anderzijds wordt enorm veel voedsel verspild, verkwist of weggegooid, zelfs al lijdt één op drie mensen op deze aardbol aan ondervoeding. Honger, ontbering, ondervoeding, zelfs voor de ouderen, is dit slechts een verre en vage herinnering geworden uit hun kinderjaren tijdens de bezetting in W.O.2. En voor alle anderen: is dit iets waarbij je niet hoeft stil te staan, hooguit af en toe een beeld van honger en ellende op ons TV-scherm, ergens in een ver land dat verwickeld is in een burgeroorlog of getroffen is door een natuurramp. *But who cares?*

Deze inleiding is niet bedoeld om van ons thema af te dwalen, maar wel om al meteen in de vereiste sfeer te komen, want in 1914/18 ging het bij de bevolking bijna uitsluitend om ETEN !! Een verhaal hierover lijkt eentonig, maar is het niet, want - naar ik hoop - boeiend en leerzaam. Een belangwekkend verhaal over vier jaar dagelijkse strijd om te *overleven* !!

Bezetting: binnenlands institutioneel/administratief/economisch kader

Voor een goed begrip van de *dagelijkse* gang van zaken tijdens de bezetting, is het nodig *vooraf* een beknopte schets weer te geven van *het algemeen kader* waarin ons verhaal zich afspeelt, een **totaal ander kader** dan wat wij gewoon waren, “eine Umwertung aller Werte”, waarin al vlug een bijzondere en cruciale rol bleek te zijn weggelegd voor *andere* en ongewone hoofdacteurs!

Schematisch weergegeven, zag dit eruit als volgt :

- civiele preventie en defensie : onbestaand en niets voorzien door de Overheid
- Staatshoofd, regering, parlement, topambtenaren : uitgeweken naar Frankrijk
- plaatselijk niveau : de burgemeester bleef op post !

Bezettende overheid :

- militair bestuur : Gouverneur-generaal + *Ortskommandantur* (in iedere stad)
- dagelijks bestuur : “Zivilverwaltung” (Duitse ambtenaren)
- Belgische administratie : volledig ondergeschikt aan *Militär- u. Zivilverwaltung*

Economie en bedrijfsleven :

- import & export : volledig weggevallen (“export” naar Duitsland via inbeslagname!).
- industrie : deels ontmanteld, deels ingeschakeld in de Duitse oorlogsinspanning.
- binnenlandse markt : schaarste, voedseltekort, zwarte markt, woeker, smokkel.
- buitenlandse hulp : CRB - *Commission for Relief in Belgium* (USA) - tot 1917.
- eigen voedselvoorziening : landbouw ontredderd // zeevisserij: vloot grotendeels uitgeweken, enkel nog wat “bootjessjouwerie” (kleine kustvisserij).

- privé-initiatief : *Comité National de Secours et d'Alimentation* (het “Komiteit”).
- geldomloop : teruggevallen door oorlogsbelasting, strafheffingen, opgelegde wisselkoers met de Reichsmark >> transacties “in natura” + “gemeentegeld”.

Duitse benadering en aanpak van de bezettingsproblematiek :

- de bezetting van België was *niet voorzien* in de Duitse oorlogsplannen, enkel een “vrije doortocht” doorheen België in het kader van het plan “von Schlieffen”.
- dit stelde al *onmiddellijk* het probleem van de bevoorrading van de bevolking, terwijl het Duitse leger (op twee fronten!) zelf nauwelijks voldoende voorzien was met eigen bevoorrading voor een gigantisch leger dat snel moest oprukken in vijandelijk gebied.
- vandaar - in dit gezagsvacuüm - al vlug een vrij belangrijke rol voor het “Komiteit” (nationaal) ...én voor de burgemeesters (plaatselijk).

Geografisch/militaire indeling van België :

- *Okkupationsgebiet* ($\frac{3}{4}$ van het grondgebied): onder het gezag van de Gouverneur-generaal.
- *Etappengebied* (militaire zone): West-Vlaanderen + een deel van Oost-Vlaanderen en Henegouwen.
- *Operationsgebied* (frontzone): o.a. de **kustregio** (= zeer hard bezettingsregime!).

Een ingewikkelde driehoeksverhouding

In oktober, bij het dichtslippen van de “vrije doortocht” aan de IJzer en rond Ieper (en het begin van een stellingenoorlog), ontstond enerzijds een front aan de IJzer en anderzijds een “thuisfront” in het bezet gebied. Bij iedere oorlogvoerende natie is dit samengaan van front + thuisfront een vast gegeven, maar *voor het eerst in de geschiedenis* bevond zich hier *tussen* front en thuisfront een vijandelijke strijdmacht, letterlijk en figuurlijk een “Berlijnse muur”. Dit had als gevolg dat de gebruikelijke en normale wisselwerking tussen front en thuisfront onmogelijk werd. Die korte afstand tussen beiden omvatte geen kilometers doch veeleer lichtjaren! Enerzijds stonden mannen, zonen of broeders aan het front, terwijl anderzijds ouders, vrouw en kind totaal afgesneden zaten in het thuisfront, met alle gevolgen van dien. Vooral op materieel vlak, omdat de bezetter zich *negatief* opstelde tegen steunverlening aan gezinnen van dienstplichtige Belgische militairen. Want de Duitsers waren en bleven wrokkig en haatdragend tegenover “die verdammte Belgier” die hun een “vrije doortocht” hadden geweigerd en die bovendien, door hun totaal onverwacht en taai verzet, hen hun “Sieg” hadden ontfutseld, waarna enkel nog een onbereikbare “Endsieg” kon nagestreefd worden

Dit veroorzaakte alhier echte drama's ! Zo heeft mijn grootmoeder (aan moeders kant) vier jaar zwarte sneeuw gezien. In 1914 bleef zij berooid achter met een pasgeboren kind, terwijl haar man soldaat was aan het IJzerfront. Dat sommige vrouwen, door wanhoop gedreven, zich overgaven aan Duitsers, kan om vaderlandslievende redenen niet goedgepraat worden, maar is toch iets waarvoor men begrip kan opbrengen, ja zelfs voor vrouwen die verliefd werden op een (doorgaans ingekwartierde) Duitser. Ja, waarom niet? Het waren - gelukkig maar! - niet allemaal “die böse Deutschen” want er waren onder hen ook “anständige junge Leute”. En liefde is blind, maar niet blind was de vrucht van deze *liaisons dangereuses* (of “verbotene Liebe”?), die later onverbiddelijk werden nagewezen als “kienders van den Duuts” ...

Deze ongemakkelijke “coëxistentie” van **front//tussenfront//thuisfront** vormde zelf geen driehoeksverhouding (er was geen “verhouding”!) maar toch wel een driehoeksverhouding *samen met* een dynamisch “thuisfront in ballingschap”, de Belgen in het buitenland, met de uitgeweken regering in Le Havre. Een driehoeksverhouding is ingewikkeld en wisselvallig (veelal eindigend in een vechtscheiding), maar deze was wel zeer ingewikkeld! Over en weer was er onbegrip en onwetendheid omtrent elkaars lot, en dit had na de oorlog belangrijke gevolgen. Wat Oostende

betreft, waren er alzo *twee vissersvloten* ontstaan, enerzijds in bezet gebied, en anderzijds in onbezet en geallieerd gebied (vooral Engeland), die elk een *apart* bestaan gingen leiden, zonder nog enig onderling contact. Een “apartheid” tegen wil en dank!

Anderzijds lag aan *Duitse* zijde alles veel eenvoudiger, zonder “Dreiecksverhältnis”. Er was een hechte verbondenheid met de dierbare *Heimat* . Maar voor hen die fier “des Kaisers Rock” droegen, was die “Zivilbevölkerung” een onbetrouwbaar allegaartje (“die inneren Feinde” *naast en achter* “der Feind” aan het front), enkel goed om uitgebuit te worden, dwangarbeid te verrichten en steeds “neue Mädchen” te leveren aan soldatenbordelen (ingevolge verspreiding van geslachtsziekten) én “hübsche Damen” voor selecte officiersbordelen (voor “sappige” details, lees *Het Frontparadijs* van Heinrich Wandt (*Erotik und Spionage in der Etappe* Gent, 1922 - nu ook in Nederlandse vertaling). “Grundsätzlich bestand die Strategie darin, die Bevölkerung im Besatzungsraum zu demütigen, zugleich zu gebrauchen und missbrauchen”. Diep doordrongen van een keihard *vijandbeeld* (vrucht van nationalistisch/militaristische beïnvloeding) en zich bewust van de “Feindseligkeit” in de bevolking, hebben zij alhier hun beleid niet gemilderd via het toen wijd verspreid *pangermanisme* (in hun *Flamenpolitik* was dat slechts een voorwendsel voor de opsplitsing van België). “Es gab für allbekannte Feinde ein Schicksal das grausam und schrecklich sein soll. Deshalb war es unsere erste Aufgabe, rücksichtslos und hart zu sein. Es war also kaum notwendig, auf die Grundlagen zu ihrem Weiterleben viel Rücksicht zu nehmen”, aldus een erg oprechte zegsman. Die collectieve hersenspoeling had tot gevolg “eine tiefe Verachtung für feindselige Zivilisten sowie ein starkes Glauben an die Überlegenheit deutscher Kultur und an Deutschlands Recht auf eine Führungsrolle in der Welt” (1), een ingeworteld “credo” dat *ook nadien* onverwoestbaar bleek, zelfs tot in de nadagen van het Derde Rijk! Hun geweeklaag na 1918 verbleekt dan ook in het niets tegenover al wat zij gedurende vier jaar zo wat overal hebben aangericht. Achteraf kregen zij een koekje van hun eigen deeg! Die bezetting was alzo reeds een *voorafspiegeling* van het nazi-regime twintig jaar later (waaruit moge blijken dat dit ook niet zo maar uit de lucht is gevallen, doch duidelijk de radicale en fanatieke voortzetting was van wat reeds lang eigen was aan de Duitse volksaard). De fundamentele fout en vergissing van het (marginaal) Vlaams *activisme* lag dan ook niet zozeer in (niet slecht bedoelde) feitelijke collaboratie doch veeleer in het erg bezwarend feit dat zij niet konden of wilden inzien dat dit samenheulen maatschappelijk en moreel volstrekt ongepast en onaanvaardbaar was in deze dagelijkse confrontatie met een hardvochtige en gehate bezetter. *Sei vernünftig, Mensch!*

Onze zeevisserij aan de vooravond van W.O.1

De “status” van onze zeevisserij tijdens de “Belle Epoque” , stond in het bezet gebied in schril contrast met de daaropvolgende “overlevingseconomie” die - overgeleverd aan de willekeur van de Duitsers - poogde de kop boven water te houden onder het motto “alle beetjes helpen!” en “erop of eronder!”. Een compensatie hiervoor kon de welvarende uitgeweken vissersvloot niet leveren, want daaraan hadden wij in België geen boodschap. Hun vangsten waren wel ten bate van de Britse oorlogsinspanning, meer bepaald voor de vitale voedselvoorziening in “fish and chips”, terwijl veel Britse treilers als hulpschepen waren opgeëist voor de Royal Navy en heel wat Britse vissers waren opgeroepen voor de Navy of ingelijfd in de “merchant fleet”. De vlucht van onze vloot naar Engeland was voor de Britten een echt Godsgeschenk! Het goed onthaal van vluchtelingen hield ongetwijfeld daarmede verband, en dus niet alleen deernis met “poor little Belgium”. Na de Wapenstilstand in 1918 (met nog geen Vredesverdrag en dus nog geen demobilisatie) bleven de meeste van onze “Iengelsmans” nog tot in 1919 zeer actief vanuit Engelse havens omdat dit voor beide partijen zeer goed uitkwam : de Britten voor hun visaanvoer en de Belgen omwille van de mooie besommingen in Engeland ...en anderzijds de barslechte vooruitzichten (vooral qua huisvesting en koopkracht) in een verwoest België.

Onze zeevisserij had inderdaad aan de vooravond van W.O.1 een status bereikt zonder voorgaande!

De oorzaak hiervan was de spectaculaire *technische evolutie* sedert 1874:

- 1874 : ijs als bewaarmiddel van vis aan boord.
- samen met het “gutten” > optimale houdbaarheid > kwaliteit > goede prijzen !
- 1884 : invoeren van de stoomvisserij > niet meer afhankelijk van de wind > in 1913 in Oostende reeds 29 grote stoomtreilers met actieradius tot IJsland!
- 1893 : “otter trawl” (bordentreil) > grotere vangcapaciteit.
- en dit samen met de “donkey” (stoommachine voor het inhalen van het net via de kaapstander).
- tevens uitstekende spoorverbindingen voor vistransport naar het binnenland (tot in Duitsland!) > geslaagde marktaanpassing aan het toegenomen en sterk gewijzigd aanbod door bevissing van nieuwe visgronden.
- sedert 1886 : visserijscholen & schoolschip (Paster Pype !).
- ook de scheepswerven en de toeleveringsbedrijven deden schitterende zaken!

Anderzijds betekende dit voor de *zeilvaart* het begin van het einde, doch dit was een *langzaam* proces, vooral door het in gebruik nemen van de “donkey” en ook ingevolge een periode van hoogconjunctuur met een goede prijsvorming en mooie besommingen, en dit vanzelfsprekend zonder brandstofkosten (wat wij ons nu nog moeilijk kunnen voorstellen!).

In die gunstige omstandigheden en vooruitzichten was het plots uitbreken van de oorlog voor Oostende dan ook *in alle opzichten een ramp*, vooral voor het toerisme en voor de zeevisserij, twee sectoren die in volle opgang waren. Wat Duitsland ons toen heeft aangedaan, dat kon nadien door “Wiedergutmachung” of “Kriegsreparationen” niet weer goedge maakt worden (waarvan trouwens weinig terecht is gekomen, want Duitsland zat uiteindelijk zelf in zak en as). Bovendien werden diepe en moeilijk te helen wonden geslagen, met een nasleep van haat en afschuw. En amper twee decennia later was er van Duitse zijde reeds een overweldigend “bisnummer”, met nog grotere en nog kwalijker gevolgen ... *Wann wird man je verstehen ??*

Het begin van de bezetting

De externe verdedigingsgordel rond de “vesting Antwerpen” werd op 2 oktober door zware artillerie stukgeschoten en overrompeld. Gevolg : aftocht van de restanten van het Belgisch leger via de kustzone naar Frankrijk (een ander deel van het leger zocht een heenkomen over de Nederlandse grens en werd daar ontwapend en geïnterneerd). Het begin van het einde ?

Op 7 oktober arriveerden koning en regering in Oostende, tijdelijk “hoofdstad” van onbezet België. Op 9 oktober zag men de doortocht van het terugtrekkend leger (vervuild, uitgeput, moedeloos). Gewonden werden overgebracht naar lazarettten en hotels in Oostende, om te worden ingescheept naar Engeland of Frankrijk. Op 10 oktober installeerde de legerstaf een hoofdkwartier in “Hôtel du Phare”. Intussen werd heel wat verscheept : het goud van de Nationale Bank, dossiers van de Ministeries, documenten van de legerstaf, krijgsgevangenen, enz. Op 10 oktober brak paniek uit onder de toegestroomde vluchtelingen in het Zeestation. Reeds op 12 oktober weken koning en regering uit naar Frankrijk (met een laatste proclamatie : de strijd wordt voortgezet!). Diezelfde dag nam de directie van het Zeewezen de wijk naar Engeland, hierin snel gevolgd door het gros van de vissersvloot, wat spontaan en vrijwillig en zeker niet planmatig gebeurd is, maar veeleer in grote verwarring. Indien er toen reeds een Dienst voor Civiele Defensie had bestaan, dan zou men dit ongetwijfeld systematisch hebben georganiseerd in het kader van een nationaal evacuatieplan in geval van oorlog.

Want de vijand naderde. Zich hiervan terdege bewust (en vooral gelet op de golf van Duitse oorlogsmisdaden), deed burgemeester Liebaert op 14 oktober een oproep tot kalmte, erop de nadruk leggend dat Oostende was uitgeroepen tot “open stad”, onverdedigd en niet defensief ingesteld (Oostende was al lang niet meer omgeven door een verdedigingsgordel). Bijgevolg : geen

samenscholingen en thuis blijven!! Op **15 oktober 1914** werd Oostende dan uiteindelijk zonder slag of stoot “veroverd” door een voorpost van acht verkenneren, die de weg vroegen “zum Rathaus”. De eerste bezettingsdaad was de roof van de Stadskas (hiervoor ontving de Stadsontvanger een “Quittung für beschlagnahmtes Geld”, want “Ordnung muss sein”, wel een goed idee bij een bankoverval!). Onmiddellijk hierna ontstond er in deze pas veroverde Noordzeehaven een vorm van Duits oorlogstoerisme : op de zeedijk werd ingespannen doch vergeefs uitgekeken naar “de witte rotsen van Albion” en aan café “Petit Paris” poseerde men uitdagend voor een “Gruppenbild” achter de slogan “Auf nach Paris!”. In dat verband, maar vooral vanuit propagandistisch oogpunt, werden knotsgekke postkaarten verspreid waarin de “verovering” van Oostende werd voorgesteld als een roemrijke overwinning op (intussen al lang verdwenen) Belgische en zelfs Britse soldaten! Maar Duitse militairen begonnen ook overal te plunderen : de in het Zeestation achtergelaten bagage, een Britse bevoorradingsstrein, winkels, hotels, leegstaande woningen. En bovendien waren er reeds de eerste “opeisingen”, in een eindeloze reeks die nog zou volgen. Alleszins een veelbelovend begin van de bezetting!

Doch dit waren kleinigheden in vergelijking met, slechts enkele dagen later op 19 oktober, het lot dat Roeselare overviel op “schuwe maandag”, met andermaal brandstichting, vernieling en moordpartijen! Dit gebeurde toen de invasie reeds bijna *drie maanden* op gang was...en kon dus niet langer worden toegeschreven aan “een wilde roes van de eerste oorlogsdagen”. Dit voortdurend terroriseren van de bevolking was duidelijk beraamd en *gewild*, op aanstoken van de legerleiding. Die generaals, samen met de *Kaiser*, wachtte *in principe* een proces in de aard van Nürnberg in 1946. Maar gerechtigheid was ver te zoeken! In elk geval mocht Oostende burgemeester Liebaert zeer dankbaar zijn voor zijn vooruitziend optreden. Woeste taferelen hebben zich in 1914 in Oostende enkel afgespeeld *op postkaarten* ...“en papier is verduelig”.

Crisisbeleid en rantsoenering

Voor voedselvoorziening werd gerekend op onze *landbouwsector*, maar dit bood *weinig mogelijkheden*. België was reeds sedert 1850 een *voedsel-importerend* land geworden. De invoer van tarwe was *driemaal* groter dan de eigen productie! Er was ook veel invoer van zuivelproducten, eieren en groenten. Oorzaak hiervan was vooral de sterke aangroei van de bevolking, waarmee de productiviteit van de landbouw geen gelijke tred kon houden, evenals de structuur van onze landbouw (kleinschalig + familiaal/artisanaal) en technische innovaties in de 2^e helft van de 19^e eeuw, die voor die kleine bedrijfjes onbetaalbaar waren. Gevolg : veel roofoverval en uitputting van de bodem, zodat de productiviteit steeds verder wegzakte.

Bijgevolg sombere vooruitzichten qua voedselvoorziening *indien die import plots wegvalt*. De regering was zich hiervan bewust, doch had vertrouwen in onze neutraliteit en in de Britse garanties. Overigens, aan de vooravond van 1914 kon men zich - net als nu - nog moeilijk een Europese oorlog voorstellen, ook al rommelde het af en toe op die verre Balkan en deden de Duitsers soms wel eens moeilijk en arrogant. Maar het zou wel koelen zonder blazen. En zelfs de opgedrongen “vrije doortocht” in augustus 1914 liet vermoeden dat al dat oorlogsgeweld eigenlijk bedoeld was tegen Frankrijk ...en wij wellicht zouden ontsnappen aan een blijvende bezetting en overheersing. Trouwens, ook de Duitse legerstaf dacht enkel in die richting. De bufferstaat “Belgien” was *nebensächlich* en nauwelijks opgenomen in hun krijgsplannen. Alle ogen waren gericht op Frankrijk en vanzelfsprekend vooral op Parijs. Dát was het doel!

In een goed doordacht crisisbeleid ontbreekt nooit een concreet “worst case scenario”, dat zelfs een aanvaardbaar en realistisch *uitgangspunt* is. Maar men kende toen geen crisisbeleid, ook niet als concept of terminologie. En zelfs in 1940 was dit eigenlijk nog steeds het geval. Het is pas tijdens de Koude Oorlog dat - *thinking the unthinkable* - men noodgedwongen uiteindelijk is gekomen tot ultieme gevolgtrekkingen met een consequent beleidspatroon.

Maar in Oostende nam de vooruitziende **burgemeester August Liebaert** zekerheidshalve *reeds op 11 augustus* een eerste reeks maatregelen om de bevoorrading te verzekeren (vooral “ons dagelijks brood”, toen nog een belangrijk bestanddeel van de voedselkorf) : opgave van tarwe- en meelvoorraden, kennisgeving van wijzigingen, opvolging van wekelijks verbruik van meel door bakkers, verkoop van meel uit stock aan een vaste prijs. Tevens werden door de Gouverneur van West-Vlaanderen maximumprijzen vastgesteld voor eetwaren en brandstof. In Oostende ontstond, naast het “Bureel van Weldadigheid” (openbare onderstand), nu ook “avant la lettre” een stedelijk *crisismanagement* via oprichting van het Comité “Werk Uitdeeling Levensmiddelen” voor behoeftigen, werklozen, vluchtelingen en gezinnen van miliciens, gefinancierd via steunkaarten en door schenkingen. In de volksmond werd dit “het Komiteit”, dat plaatselijk een belangrijke rol zou spelen, geleid en aangedreven door een groep van notabelen “van alle gezindheden”, wier burgerzin en verantwoordelijkheidsgevoel evident was, want destijds aangevoeld als een fundamentele plicht tegenover de samenleving.

Deze vroegtijdige opstelling was ingegeven door de overrompeling met *vluchtelingen*, met gruwelverhalen over massamoorden, plundering, verkrachting, vernieling en brandstichting, zodat veel Oostendenaars overwogen om ook op de vlucht te slaan, maar - anders dan in mei 1940 - hadden zij nog twee maanden “bedenktijd” . Overigens, *een eeuw na de feiten* kwam nog steeds geen spijtbetuiging en officieel excuus voor het beestachtig gedrag van de Duitse troepen in augustus/oktober 1914, noch voor het terreurregime dat *daarna* werd ingevoerd, incl. roof, executies, deportaties, machtsmisbruik en dwangarbeid. *Wellicht niet toevallig was gelijktijdig* het barbaars optreden van het Oostenrijks/Hongaars leger in Servië (zoals België een klein land dat verzet bood tegen een machtige indringer). Maar wel iets meer “expliciet”, via *foto's* van hun “heldendaden” (van Duitse oorlogsmisdaden bestaan geen foto's, enkel “suggestieve” tekeningen, geschetst voor geallieerde oorlogspropaganda). Een oude Duitser zei mij over die wapenbroeders : “Das österreichische Heer brüstete sich mit seiner Barbarei, stellte Bilder erschossener oder gehenkter Zivilisten in der Presse, und hatte seinen Ruf *zur Waffe* gemacht. Zur Abschreckung liess man die Leichen hingerichteter Leute einige Tage lang hängen. Fürchterlich!” (2). Tja, wanneer de pot de ketel verwijt dat hij zwart is ...

Maar intussen was er in Oostende een aangroeiende “overbevolking”. Onderdak vinden was niet het probleem want vluchtelingen kregen een onderkomen in hotels, scholen, leegstaande woningen en uiteindelijk zelfs in strandcabines! Desnoods kon men in die warme zomer ook slapen “à la belle étoile”, op het strand. Doch wegens een snel dreigend voedseltekort werd gepoogd de vluchtelingenstroom zoveel mogelijk te “kanaliseren” in de richting van Frankrijk of via inscheping naar Engeland. En de op 15 oktober bij de “verovering” van Oostende nog achtergebleven vluchtelingen werden door de Kommandantur per trein geëvacueerd naar het binnenland, want in de frontzone (*Operationsgebiet*) mocht er niet te veel volk de Duitsers voor de voeten lopen! Spoedig zouden er nieuwe vluchtelingen toestromen, thans uit de fel geteisterde frontstreek in de Westhoek, boeren die (gelukkig maar!) parken en plantsoenen al vlug omtoverden tot volkstuintjes, en die de samenstelling van de typische stadsbevolking tijdelijk zouden veranderen, na de oorlog gevolgd door “aangespoelde” Pannenaars. Wanneer wij het hierna hebben over “de Oostendenaars” moet men goed voor ogen houden dat het nu ging om een enigszins andere en nogal heterogene bevolking, samengesteld uit autochtonen en “aangespoelden” (waarin sedertdien eigenlijk nog niet veel verandering is gekomen).

Het heropstarten van de zeevisserij

Vanaf 22 oktober 1914 was elke vorm van visserij verboden. Er waren nog 33 vaartuigen, (garnaalscheepjes en kleine sloepen), terwijl het gros van de vloot was uitgeweken (29 stoomtreilers, 19 motortreilers, 387 zeilschepen). Toch waren die achtergebleven scheepjes voldoende in aantal en in vangcapaciteit om de kustvisserij terug op gang te brengen. Maar hoe??

Met een bezetter die blijkbaar hiervoor geen belangstelling had? En die duidelijk blijk gaf van onwil om de visserij te laten hervatten? Want op 2 maart 1915 moesten alle schepen zich verzamelen in het dok van de hangars en werden zij daarin ondergebracht! Een signaal van “vergeet het maar!”. Anders dan in W.O.2 had Duitsland geen behoefte aan onze visserij, want hun visserij bleef actief in de Oostzee. Enkel de “Hochseefischerei” op IJsland en op de Doggerbank werd al vlug problematisch en zelfs onmogelijk, maar dat was geen erg want die stoomtreilers werden dan met goed gevolg ingeschakeld in de marine als “Vorpostenboote” (zoals bij de Royal Navy). Voorts werd Duitsland bevoorrad met vis vanuit neutrale landen (Nederland, Denemarken, Noorwegen en Zweden). Dit is dan ook het opvallend en belangrijk verschil met de situatie in W.O.2., toen de Duitse zeevisserij volledig werd uitgeschakeld en van genoemde visserijlanden enkel Zweden nog neutraal was (en de andere bezet).

Hoe is die kustvisserij dan toch weer aan bod gekomen? Veeleer *toevallig* omdat men in het totaal verlaten dok van de Cockerillboten stiekem begon te hengelen en te vissen. Met goed gevolg, want er werd nogal wat vis gevangen, zodanig veel dat visventers een leurhandeltje begonnen op te zetten. Hierdoor ontstond een *feitelijke toestand* die ook bij de Duitsers in de smaak viel. Want vanuit de Heimat werd weinig of geen vis toegestuurd, maar de matrozen en mariniers lustten ook wel eens vis ...en hun “hooggeboren” en culinair veeleisende officieren waren niet afkerig van Noordzeetong of van een tarbot! Burgemeester Liebaert zag zijn kans schoon en begon te onderhandelen met de Kommandantur, wat op **18 mei 1915** een “visserij-akkoord” opleverde : per 20 mei mochten 15 scheepjes vissen tot net buiten de havengeul, maar niet westwaarts in de richting van het “Palace Hotel” wegens het gevaar van beschieting door kustbatterijen in Nieuwpoort. Na inschakeling van een Duits visserijwachtschip werden zij gevolgd door alle overige scheepjes. Voor ieder vaartuig was er een tijdelijke “Schein”, uitgereikt door de *Oberkommandantur* in Brugge (wat erop wijst dat de *Ortskommandant* in Oostende zich niet zeker voelde en rugdekking zocht van hogerhand). *Anyway, ship ahoy !*

“Le hasard ne favorise que ceux qui sont déjà bien préparés”. In dit spreekwoord schuilt veel waarheid. In geval van een crisis of een ramp, moet men - indien onvoorbereid - niet rekenen op redding via een gelukkige samenloop van omstandigheden. Dat dit hier dan wél gebeurde (door het *toevallig* heropstarten van de visserij), is voor ons van enorm belang geweest, ook al werd hierop nooit de nadruk gelegd en is dit historisch feit (nochtans een *beslissende* fase in onze geschiedenis) vlug en volledig in de vergeethoek geraakt. Maar indien de visserij er niet was geweest ... In een noodtoestand zijn zeven maanden *een eeuwigheid*, en dat was zeker het geval wat betreft dit toen al 7 maanden aanslepend visserijverbod ! Ja, wat zou er gebeurd zijn indien ... Maar van Duitse zijde werd deze tegemoetkoming enkel beschouwd als een *gunstmaatregel*, die op elk moment weer kon worden ingetrokken (wat inderdaad af en toe ook gebeurd is). Dit was geen nieuwe wending in hun “beleid” tegenover de plaatselijke noden. Maar, hoe dan ook, deze positieve ommekeer werd zeer goed onthaald, zowel bij de uitgerangeerde en wanhopig geworden vissers als bij de hongerlijdende en bange bevolking.

Een ongewone redder in de nood

Op 21 mei 1915 (voor Oostende een historische datum!) was er voor het eerst sedert zeven lange maanden opnieuw een officiële verkoop in de “Cierk” : de vangst van slechts zes garnaalscheepjes, voor een totale bruto-besomming van 108 frank (1 frank had toen ongeveer de waarde van thans 5 Euro), een zeer bescheiden begin ...maar “aller Anfang ist schwer”.

Dit heropstarten van de zeevisserij moet gezien worden binnen de *algemene* problematiek van de voedselvoorziening, die vrijwel *onoplosbaar* geworden was, ...waarbij “alle beetjes konden helpen”. Het Stadsbestuur zat gekneld tussen het totaal ontbreken van een centraal gezag en de aanmatigende, willekeurige en onverschillige houding van de bezetter. Conclusie : hier moest

dringend op lokaal vlak een “crisismanager” optreden (een woord dat toen nog niet bestond, men sprak van “goed bestuur”, een term die recent opnieuw is opgedoken). Een tussentijdse en misschien permanente *noodoplossing* was dringend noodzakelijk geworden !

Die redder in de nood bleek deken Achille CAMERLYNCK te zijn, als ondervoorzitter en aanvankelijk ook feitelijk voorzitter van het “Komiteit”. In het crisis- en rampenbeleid heeft men zowel een *organisator* als een *improvisator* nodig (liefst in één en dezelfde persoon). De organisator (in casu burgemeester Liebaert) zorgt voor beleidsmaatregelen, reglementering en administratie, terwijl de improvisator (in casu deken Camerlynck) de “overbruggingsperiode” moet bewerkstelligen, de fase tussen het ontstaan van een grootschalige crisis en het leveren van de eerste (doorgaans overzeese) hulpgoederen. Omdat dit ten gronde een kwestie is van improvisatie op basis van heel wat kennis en ervaring in de distributiesector (nationaal en internationaal), heb je hiervoor iemand nodig die men in Oostende een “biehoalder” zou noemen, iemand die vlot en bedreven “horizontaal” kan werken en die van vele markten thuis is ...en die inderdaad links en rechts een en ander weet “bie te hoalen” of te “versieren”.

Door zijn kennis van het Duits had de deken goede contacten met de Kommandantur. Steeds minzaam en hoffelijk, nam hij toch geen blad voor de mond, zoals met deze rake opmerking “Leider werfen unsere Befunde über den Haufen, was wir über die Evolution der deutschen Kultur zu wissen glaubten” (helaas halen onze bevindingen overhoop, wat wij *meenden te geloven* over de evolutie van de Duitse cultuur), waarop “Kommandant Artuur” niet in woede ontstak doch zich iets meer toeschietelijk toonde. In elk geval wist de deken een “Schein” te bekomen om zich naar Brugge te begeven en aldaar een hoeveelheid bloem en meel aan te kopen ... net vooraleer het Brugs Stadsbestuur beperkende maatregelen begon in te voeren. Maar “koken kost geld” en voor verdere hulp kreeg hij op 31 oktober 1914 via Nederland uit Engeland een bedrag van 100.000 F toegewezen (in die tijd een niet onaardige som). Voorts trok hij (zelf een boerenzoon) “den boer op” om met paard en koets levensmiddelen te verzamelen. Op 18 november 1914 kreeg hij een vergunning om graan aan te kopen en, met de nakende winter, een vergunning voor het bestellen van cokes. Echt een bezige bij !

Die *beslissende overbruggingsperiode* van vier maanden (9.10.1914/31.01.1915, toen hij waarnemend voorzitter was van het “Komiteit”) was voor Oostende de *cruciale en vitale fase* voor de bevoorrading. Toen die problematiek uitvoerig ter sprake kwam in de gemeenteraad (met de toen gebruikelijke fraaie Franse volzinnen) en een schepen blijkbaar de pluimen op zijn hoed wou steken, werd het een gemeenteraadslid (nochtans van dezelfde partij) plots te veel. Hij vroeg het woord en zei in onvervalst Oostends : “Meneere de Burgemeester, ‘k goa je goan zeggen, en dat is nu nie voor ’t een of ’t ander, moar hadden we Meneere de Deeken nie gehad, dan laagen wieder hier ol lange ollemaole met uuze pooten omhoog!”. Deze opmerkelijke figuur met die opvallende hulpvaardigheid voor de noodlijdende medemens, zat blijkbaar “ingebakken” in een plaatselijke traditie van *sociaalvoelende priesters*, met bovenal de legendarische visserij-aalmoezenier “paster Puupe”. In alle bescheidenheid beschouwde hij (Doctor in de Theologie) zich slechts als een “instrument in de handen van de Goddelijke Voorzienigheid” ...maar de gewone man dacht er wel iets anders over! Zelf heb ik destijds bij de NATO/CECC nooit gerekend op een of andere bovennatuurlijke tussenkomst. “Der Starke ist am mächtigsten allein!”. Doch, voor wie gelovig is : het is misschien *precies hierin* dat, zij het dan onbewust, een bovennatuurlijke kracht zich kan manifesteren. Ja, wie weet?

Deken Camerlynck kreeg bekendheid door de werking, reeds vanaf 22 december 1914, van zijn “Volkskeuken” in de feestzaal van de “Volksbond”. Voortreffelijk georganiseerd, dreef dit volksrestaurant op een ploeg van vrijwilligers. Bij gebrek aan grondstoffen was er soms een probleem qua samenstelling van de maaltijden. Het eindproduct werd dan een “surprise party”! En er werd hierover “niet veel gezeverd”. Mijn moeder placht te zeggen “je moet eten wat de pot

schaft!” en ik heb dat als crisismanager steeds toegepast onder het motto “Honger is de beste saus!”. Het voeden van zoveel monden leek een herhaling (maar dan wel *dagelijks*) van de wonderbare vermenigvuldiging van broden en vissen!! (“We hebben hier slechts vijf broden en twee vissen!”, aldus het Evangelie). Een ex-medewerker van de Kommandantur, die ik in Duitsland toevallig heb ontmoet, kon dit bevestigen : “Der Dekan hat tatsächlich viele notleidende Familien unterstützt, indem seine eifrige Volksküche für ihren täglichen Lebensunterhalt ausreichend war, oder indem er ihnen Pakete mit Lebensmitteln zukommen liess. Aber, *wie könnte er das alles schaffen?* Ja, wirklich wunderbar, ein Wunder biblischen Ausmasses ! Sein persönliches “Gott mit uns” verliehte ihm fast übernatürliche Kräfte. Und er liess sich von den Besatzungsbehörden gar nicht einschüchtern ! ” (3). Ja, *Gott mit uns !*

Maar het bleef niettemin een nijpende en zorgwekkende toestand. Er was hier slechts één “natuurlijke” uitweg : de *zeevisserij* zou absoluut een uitkomst moeten kunnen bieden!

(wordt vervolgd)

VERTALING:

- (1) “Ten gronde was alles erop gericht, de bevolking in het bezet gebied te vernederen en meteen ook te gebruiken en te misbruiken. Een gruwelijk en vreselijk lot wachtte alzo onze vijanden. Daarom was het onze allereerste opdracht, hard en meedogenloos te zijn. Het was dan nauwelijks nog nodig, veel aandacht te besteden aan hun bestaansvoorwaarden”. – “ ... een diepe verachting voor weerspannige burgers evenals een sterk geloof in de superioriteit van de Duitse cultuur en in het recht van Duitsland op een leidende rol in de wereld”.
- (2) “Het Oostenrijkse leger zette een hoge borst op over zijn barbaars optreden, verspreidde in de pers foto’s van neergeschoten of opgehangen burgers en maakte van die reputatie een wapen. Ter afschrikking liet men de lijken van gehangenen dagenlang hangen. Vreselijk!”.
- (3) “De deken heeft veel behoeftige gezinnen ondersteund, terwijl zijn ijverige Volkskeuken toereikend was voor hun dagelijks levensonderhoud, ook via voedselpakjes. Maar hoe slaagde hij erin om dat allemaal klaar te spelen ? Ja, dit was echt wonderbaar, een wonder van bijbelse afmetingen ! Zijn persoonlijk “God met ons” gaf hem welhaast bovennatuurlijke krachten. En hij liet zich door de Kommandantur zeker niet intimideren !”

LIDGELD 2015

Het lidgeld voor het lidmaatschap bij de Koninklijke Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate is voor 2015 vastgesteld als volgt:

Aangesloten lid	€ 15
Steunend lid	€ 25

Enkel zij die tot nu toe niet gestort hebben (laatste storting ontvangen op 30 oktober) vinden hierbij een stortingsbulletin.

Fernand MUS
Penningmeester

CAFE
Leopold

NIEUW - NOUVEAU - NEW

CAFÉ
OP DE ZEEDIJK
BAR
SUR LE FRONT DE MER
BAR
ON THE SEAFRONT

ALBERT 1 PROMENADE
8400 OOSTENDE
+32 (0)59 443 506

Uitvaartverzorging - Funerarium

Jan Nuytten

Het **uitvaartkontra**kt
is de absolute **zekerheid**
dat uw begrafenis of crematie
zal uitgevoerd worden volgens
uw wensen en dat uw familie
achteraf **geen financiële**
beslommeringen heeft

Stuiverstraat 470
8400 Oostende
tel. 059/80.15.53